

SEŠIT SOCIÁLNÍ PRÁCE

Role sociálního pracovníka ve školství

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Projekt Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II

Vydání tohoto Sešitu sociální práce vyšlo v rámci projektu *Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II* (reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751) financovaného z prostředků Operačního programu Zaměstnanost.

Tento projekt je realizován v období let 2016 až 2020 a zaměřuje se primárně na profesionalizaci sociální práce, zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků a pozitivní propagaci sociální práce. Aktivita projektu jsou směřovány k sociálním pracovníkům v současné době aktivně vykonávajícím činnosti sociální práce a k veřejnosti. V rámci projektu jsou a budou realizovány níže uvedené klíčové aktivity:

Posílení kompetencí sociálních pracovníků

- Aktivita je zaměřena na vytvoření prostoru pro odborné diskuse a zvyšování odborných kompetencí sociálních pracovníků. Jedná se hlavně o řešení odborných otázek a etických dilemat vyplývajících z každodenní praxe sociálních pracovníků a témata související s aktuálním rozvojem a inovacemi v sociální práci.
- Konference pořádané u příležitosti Světového dne sociální práce, odborné semináře, workshopy, jarní/podzimní škola sociální práce, modelový vzdělávací kurz, zahraniční studijní cesty (Slovensko, Velká Británie).
- Půjčování publikací v odborné knihovně.

Pilotní nastavení a ověření v oblasti profesního růstu sociálních pracovníků, v oblasti kvality a efektivity výkonu sociální práce a vytvoření databáze sociálních pracovníků

- V rámci této aktivity budou navrženy podmínky pro získání profesních stupňů specialista a licencovaný sociální pracovník, a to na úrovni klientské a neklientské.
- Dále bude vytvořen pilotní model Databáze sociálních pracovníků, který umožní registraci sociálních pracovníků, v rámci které současně dojde k ověření odborné způsobilosti sociálního pracovníka.
- Aktivita se bude věnovat také kvalitě v sociální práci a efektivitě výkonu sociální práce.

Osvěta / Mediální obraz sociální práce

- Cílem této aktivity je pozitivní propagace sociální práce za účelem rozšíření povědomí o jejích možnostech, tj. o podpoře a pomoci, kterou sociální pracovník může a umí nabídnout klientovi (i potenciálnímu), a zároveň tím podpořit osvětu sociální práce. V pravidelných intervalech budou také vydávány články a publikace, které budou odrážet činnosti tohoto projektu a budou se zaměřovat na aktuální témata v oblasti výkonu sociální práce.

- Články na www.socialninovinky.cz, články na www.socialniprace.cz, články v Listech sociální práce, vydávání Sešitů sociální práce, vydávání publikací ze zahraničních studijních cest, vydávání sborníků z konferencí a vydání jedinečných plakátů věnovaných historii sociální práce a osobnostem sociální práce v praxi.
- Televizní a radiové spoty, videospoty.

Evaluace projektu

- V rámci aktivit projektu bude vyhotovena evaluační studie s cílem zhodnotit dosažené výsledky a krátkodobé dopady. Evaluační aktivity a zpracování studie budou probíhat během celé realizace projektu.

O aktivitách projektu vás budeme pravidelně informovat na stránkách www.mpsv.cz a www.budmeprofi.cz. Do projektu plánujeme zapojit přes 200 sociálních pracovníků a přes 200 odborníků.

OBSAH

Úvodní slovo ředitele odboru	6	KAPITOLA 4 – SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK VE ŠKOLE	39
Představení garanta Sešitu	8	ZVÝŠÍ ŠANCI NA VČASNÉ VYŘEŠENÍ PROBLÉMŮ DĚTÍ A RODIN	
ÚVOD	9	Představení autorky příspěvku	40
KAPITOLA 1 – VIDITELNÁ ABSENCE ŠKOLSKÉ SOCIÁLNÍ PRÁCE	13	Úvod	41
Představení autorky příspěvku	14	Příklad dobré praxe I	41
Úvod	15	Příklad dobré praxe II	41
Východiska školské sociální práce	15	Pozitiva řešení příkladů dobré praxe	42
Potenciál školské sociální práce	17	Příklad špatné praxe	42
Přesah školské sociální práce a její úzká provázanost	17	Negativa v příkladu špatné praxe	43
Kazuistiky s příklady absence školského sociálního pracovníka	18	Reflexe	43
Jak a v čem zlepšuje školská sociální práce služby školy?	20	Závěr	45
Podněty k organizaci práce školského sociálního pracovníka	20	KAPITOLA 5 – SPOLUPRÁCE KURÁTORŮ PRO DĚTI A MLÁDEŽ	47
Doporučené intervence a sumarizace	21	A VÝCHOVNÝCH PORADCŮ	
KAPITOLA 2 – SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ PORADENSTVÍ VE ŠKOLE	23	Představení autorky příspěvku	48
Představení autorky příspěvku	24	Úvod	49
Úvod	25	Identifikace potřeb	49
Sociální pracovnice školy – proč?	25	Program „Konzultant SPOD do každé školy“	50
Nejčastější formy sociální práce ve škole	26	Oblasti spolupráce	50
Příklad z praxe I	28	Podpůrné aktivity	51
Příklad z praxe II	28	Zhodnocení programu	52
Závěr	29	Pokračování programu	52
KAPITOLA 3 – ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA V KAŇCE O. P. S.	31	Závěr	53
Představení autorek příspěvku	32	SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ	57
Úvod	33	Literatura	61
Práce s rodinami	34		
Sociální pracovnice v Kaňce o. p. s.	36		
Rozsah sociální práce v Kaňce o. p. s.	36		

Úvodní slovo

Vážení čtenáři,
s radostí představuji další vydání Sešitu sociální práce (dále jen „SSP“), který je jedním z výstupů projektu „Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II“. Předkládaný SSP se zaměřuje na vysoce aktuální téma školské sociální práce. Prezentuje příklady dobré praxe zkušených odborníků – sociálních pracovníků, kteří navzdory absentující legislativě a mnohým problémům s odhodláním vykonávají pozici sociálního pracovníka v resortu školství.

Profese sociálního pracovníka ve školském systému není definována, koncepčně zpracována a legislativně vymezena. Ačkoliv vnímám školskou sociální práci jako vysoce potřebnou, uvědomuji si, že její zavedení do praxe v České republice není jednoduché. Tak jako i garantka tohoto SSP se domnívám, že dílčí úprava v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících (příkladem je vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, která v příloze č. 4 vymezuje standardní činnosti sociálního pracovníka ve školských poradenských zařízeních), není dostatečným stimulem pro rozvoj školské sociální práce. Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách v §1 (2) upravuje předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka i ve školách a školských zařízeních. Vidíme tedy, že tento zákon s působností sociálních pracovníků ve školství počítá, bohužel už nikde nepopisuje jeho pozici a kompetence.

Škola jako instituce zastává primárně vzdělávací a výchovnou funkci. V současné době, s nárůstem problémových jevů u dětí a mládeže, musí být školní prostředí připraveno tyto situace řešit. Aktuálně existuje ve školství v ČR poradenský systém v čele s výchovnými poradci, metodiky prevence, školními psychology, apod. Žádný z nich však neposkytuje provázanost svého působení a možnost efektivního jednání na úrovni prostředí – školy, rodiny a komunity jako právě sociální pracovník, což potvrzuje i vize Americké asociace školských sociálních pracovníků (SSWAA, 2013). Je důležité si uvědomit, že sociální pracovník funguje ve školním prostředí i mimo něj v rámci multidisciplinárního týmu. Spolupráce s širokým spektrem zainteresovaných subjektů může přispět

ke komplexnějšímu řešení vyvstalých problémových situací. Záleží ovšem na individuálním posouzení situace a vyjasnění si nutnosti multidisciplinárního zásahu.

Předkládané příspěvky potvrzují, že sociální pracovníci jsou dalším regulérním a potřebným odborným zaměstnancem školy, který se zaměřuje na včasnou intervenci problémů žáků a jejich rodin. Prostřednictvím příkladů dobré praxe přibližuje profesi školského sociálního pracovníka, jeho roli ve školském systému a možnosti zavedení této pozice do prostředí českého školství.

Pevně věřím, že předkládaný text bude inspirativní pro Vaši vlastní každodenní praxi v práci s klientem. Zároveň vyjadřuji svůj obdiv, uznání a velkou podporu sociálním pracovníkům, kteří navzdory všem potížím vykonávají tak potřebnou a stále ve velké míře chybějící profesi sociální práce ve školství.

Mgr. Bc. David Pospíšil, DiS.

ředitel Odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení
Ministerstva práce a sociálních věcí

GARANT SEŠITU SOCIÁLNÍ PRÁCE

doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

Je vysokoškolskou vyučující vzdělávacích oborů sociální práce. Působila na mnohých slovenských univerzitách. V současnosti působí jako vedoucí Katedry křesťanské sociální práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své vědecko-výzkumné, pedagogické a publikační činnosti se dlouhodobě věnuje problematice dobrovolnictví v sociální práci. V posledních letech se zaměřuje na téma školské sociální práce na Slovensku a v České republice. Ve spolupráci s kolegyněmi a studentkami Technické univerzity v Liberci uskutečnila doposud největší kvantitativní výzkum potřebnosti sociálního pracovníka v českých školách. Byla jednou z editorek čísla časopisu Sociální práce/Sociálna práca věnovaného školské sociální práci.

niho pracovníka v českých školách. Byla jednou z editorek čísla časopisu Sociální práce/Sociálna práca věnovaného školské sociální práci.

ÚVOD

Tatiana Matulayová

Školská sociální práce je aplikovanou disciplínou sociální práce, která je v českých podmínkách minimálně výzkumně reflektovaná. K dispozici je jenom několik výzkumných sond, bakalářských a diplomových prací. Existuje několik příspěvků publikovaných v časopise Sociální práce/Sociální práca (2013), časopise Sociální pedagogika (zejména 2016) a pak heslo „sociální pracovník ve škole“ v Encyklopedii sociální práce (2013).

Obecně je možné pod pojem školská sociální práce zahrnovat výkon sociální práce v resortu školství. Užší vymezení se pak týká sociální práce ve školách. Na obou úrovních sociální pracovníci nacházejí pracovní uplatnění i v České republice.

I když pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole není legislativně vymezena, jsou v resortu školství sociální pracovníci zaměstnaní. Nacházejí uplatnění zejména ve školských poradenských zařízeních (pedagogicko-psychologické poradny), školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy (diagnostické ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy), nebo pro preventivně výchovnou péči (střediska výchovné péče). Snad nejdelší historii má pracovní pozice sociálního pracovníka ve speciálních školách.

Je třeba vzít v potaz skutečnost, že se školou a školskými zařízeními spolupracují i sociální pracovníci zaměstnaní v resortu Ministerstva práce a sociálních věcí – zejména na odděleních sociálně-právní ochrany dětí a v sociálních službách. Chybí však reflexe a evaluace této spolupráce.

Jinou otázkou je, zda je potenciál působení sociálních pracovníků v resortu školství rozpoznán a dostatečně využitý. Domnívám se, že nikoli. Pro ilustraci uvádím vybrané výsledky dotazníkového šetření Národního ústavu vzdělávání z roku 2017, zaměřeného na mapování činnosti ambulantních středisek výchovné péče. Nejčastěji tato centra pracují s dětmi ve starším školním věku, a to individuálně s dětmi, s rodiči a rodinou. K nejčastějším tématům při práci s dětmi patří problematický vztah ke škole, s vrstevníky a záškoláctví. Při práci s rodiči byly nejčastějšími tématy nevhodný výchovný styl, vztahové konflikty s partnerem/dalšími členy rodiny, těžká sociální situace a agresivní chování rodičů. V těchto zařízeních pracují psychologové, speciální pedagogové a sociální pracovníci, kteří jsou ale nejméně zastoupeni. Jejich převládající pracovní činností je poradenská činnost, zejména sociálně-právní poradenství. Sociální pracovníci obvykle nevykonávají posouzení/diagnostickou činnost [Nevoralová, 2017].

Systém školství a formální vzdělávání dětí a mládeže procházejí obdobně jako jiné systémy reformami a jsou předmětem politických, odborných i laických diskusí. Sociální pracovníci se jich ale v podstatě nezúčastňují. U pedagogické veřejnosti převládá

názor, že pozice psychologa a speciálního pedagoga postačují k naplňování poslání škol. Pokud se objeví požadavek na doplnění některého z povolání, tak se obvykle týká sociálního pedagoga.

Zdálo by se tedy, že v této situaci opakovaně iniciovat diskusi o školské sociální práci, nebo vznášet požadavek na legislativní ukotvení pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole je nadbytečné.

Je tomu skutečně tak? Jsou dostatečně naplňovány všechny potřeby dětí ve školách a v dostatečné míře realizovány preventivní aktivity? Je věnována dostatečná pozornost sociální a rodinné situaci žáků? Je opravdu rozvinutá kvalitní spolupráce školy s rodinou a obcí/městem, kde škola působí?

Důležitým argumentem pro větší angažovanost sociálních pracovníků v diskusi o funkcích a službách školy jsou údaje o aktuálních charakteristikách a potřebách žáků a jejich rodičů a proces inkluze ve školství. Obecně je možné konstatovat, že přibývá počet žáků v náročných životních a rodinných situacích, se sociálním znevýhodněním či s odlišným kulturním zázemím. I samotní učitelé přiznávají, jak vyplývá z vybraných výzkumných sond [Matulayová, Pešatová, 2013], že by přivítali odbornou pomoc při řešení různých problémů a obtíží žáků, které jim brání v školské úspěšnosti.

Samostatným okruhem argumentů je téma práv dítěte, která by neměla být jen deklarována, ale i naplňována na úrovni odpovídající evropskému standardu.

Ve světě je školská sociální práce rozvíjena již více než 100 let. Mezinárodní síť pro školskou sociální práci, která sdružuje národní asociace školských sociálních pracovníků, disponuje informacemi o jejích podobách v 53 zemích světa. Česká republika (na rozdíl od Slovenska, Polska a Maďarska) v seznamu není uvedena. V závislosti na společenském a politickém kontextu jsou různě vymezovány modely školské sociální práce i funkce a pracovní náplň sociálních pracovníků. Nejčastěji se v praxi realizují čtyři základní modely školské sociální práce, které jako první vymezil Alderson [1972]:

1. Tradiční klinický model je zaměřen na případovou práci se žákem se sociálními a emocionálními problémy, které mu překážejí v učení. Úkolem školského sociálního pracovníka je poskytnout služby žákovi a jeho rodině. Pozornost však není zaměřena na školu.
2. Model přeměny školy naopak naviguje sociálního pracovníka hledat (s pomocí dalších odborných zaměstnanců školy) řešení sociálních problémů žáků ve školním prostředí.
3. Komunitní školní model je zaměřen na komunity s omezenými sociálními a ekonomickými zdroji. Školský sociální pracovník se zabývá komunitou a školou jako propojenými sociálními systémy. Jeho úkolem je provádět osvětu v komunitě a realizovat školní programy zaměřené na pomoc žákům.
4. Sociálně-interakční model zdůrazňuje reciprocitu vlivů a intervencí zaměřených na jednotlivé typy a kvalitu výměn mezi žáky, skupinami žáků, rodinami, školou a komunitou.

Ve školách působí různá povolání, každé z nich se zaměřuje na naplňování jiných funkcí školy nebo řešení jiných obtíží žáků. Pro splnění poslání školy jako výchovně-vzdělávací instituce je důležitá spolupráce mezi těmito povoláními. S tím je spojen nárok na multidisciplinární způsob podpory žáků ve školách. Profese sociální práce při řešení těžkostí žáků vychází z ekologické perspektivy a přispívá k nacházení rovnováhy mezi potřebami a očekáváními žáků, jejich rodin a komunity.

Předkládaný Sešit sociální práce upozorňuje na užitečnost a význam výkonu sociální práce v resortu školství.

V současnosti není k dispozici výzkum o aktuální situaci zapojení sociálních pracovníků v resortu školství. Výše uvedené skutečnosti se projevily při hledání autorů příspěvků. V průběhu tvorby textu byly osloveny téměř tři desítky nejenom sociálních pracovníků, ale i vedoucích pracovníků školských zařízení. Získat autory příspěvků dobré praxe nebylo vůbec snadné. Ve výsledku muselo být téma zúženo na problematiku sociální práce ve školách.

Výzkumné sondy [Matulayová, Pešatová, 2013] ukázaly, že většina respondentů (učitelů, poradenských pracovníků a sociálních pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany) by ve škole uvítala odborníka na sociální prostředí – sociálního pracovníka. Upozorňuje ale na závažnost systémových překážek – etablovaný systém poradenství ve školství, chybějící legislativu, nedostatek financí, obavy z konkurence mezi pracovními pozicemi. Respondenti deklarují, že sociální pracovník ve škole by se měl podílet zejména na řešení nepravdivých docházek, záškoláctví, poruch chování, šikanování, agresivního chování žáků. Důležitou a nenahraditelnou pozici mají v kontextu probíhajících procesů inkluze ve školství. Sociální pracovníci by měli koordinovat výkon sociální prevence ve škole. Důležitá je jejich role v oblasti síťování a spolupráce – zejména školy s rodinou a komunitou, orgány a institucemi veřejné správy. Doménou jejich činnosti vidí v poskytování sociálního poradenství.

Cílem této publikace je na příkladech dobré, ale i nedostatečné praxe ukázat, že komplexní péče o žáky ve školách by měla zahrnovat i podporu sociálního pracovníka. Současné příklady dobré praxe mohou sloužit jako inspirace pro všechny aktéry, a to v oblasti spolupráce mezi školou a odděleními sociálně-právní ochrany dětí, spolupráce mezi pedagogickými a odbornými zaměstnanci ve škole anebo příklad propojení sociálních služeb se vzdělávacími službami. Inspirací mohou být i dále uváděné konkrétní příklady činností a rolí sociálních pracovníků ve školách. Autorkami jednotlivých příspěvků jsou sociální pracovníce, které přímo vykonávají sociální práci ve školách, nebo se v rámci své pracovní náplně s absencí školské sociální práce potýkají.

Eva Hurychová zaměřila svůj příspěvek na absenci školské sociální práce. Upozorňuje na skutečnost, že třídní učitelé anebo speciální pedagogové často řeší problémy a životní situace žáků nad rámec svých kompetencí a pracovní náplně.

Výkon sociální práce v mateřské škole, základní škole a střední škole pro sluchově postižené objasňuje Sylva Králová. Upozorňuje, že diskusí o inkluzi ve školství se sociální pracovníci prakticky neúčastní navzdory relativně dlouhé tradici sociální práce v systému speciálního školství i v aktuální praxi. Příklad dobré praxe, který popisuje, se zaměřuje na školu, v níž má pracovní pozice sociálního pracovníka tradici již od roku 1965.

Téma komplexní péče o žáky se zdravotním znevýhodněním rozvíjí Irena Lintnerová a Romana Kunclová. Příklad Kaňky o. p. s. ukazuje možnosti propojení vzdělávání, sociálních služeb a volnočasových aktivit a současně role sociálního pracovníka.

Lenka Hakalová na základě reflexe pracovní zkušenosti sociální pracovnice magistrátu města, oddělení sociálně-právní ochrany dětí, nabízí argumenty ve prospěch zavedení pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole. Na příkladech dobré i špatné praxe ukazuje, že v současné škole chybí odborník na sociální prostředí, na problematiku sociálního poradenství a sociální prevence, odborník, který by byl schopen koordinovat práci jednotlivých povolání ve škole ve prospěch žáků.

Miroslava Stopková se podělila s konkrétním příkladem systémového řešení spolupráce pracovníků sociálně-právní ochrany dětí a pedagogů škol. Referuje o úspěšném programu spolupráce sociálních kurátorů a výchovných poradců v základních školách ve Frýdku Místku.

V závěru publikace nabízíme doporučení pro rozvoj školské sociální práce v České republice.

KAPITOLA 1

VIDITELNÁ ABSENCE ŠKOLSKÉ SOCIÁLNÍ PRÁCE

VIDITELNÁ ABSENCE ŠKOLSKÉ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Mgr. Eva Hurychová

V červnu roku 2015 ukončila studium navazujícího akreditovaného magisterského studijního programu školské sociální práce na Technické univerzitě v Liberci, Fakultě přírodovědně-humanitní a pedagogické, Katedře sociálních studií a speciální pedagogiky. V současné době je členkou Výboru pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách při Radě vlády pro rovné příležitosti žen a mužů, dále členkou správní rady proFem. V roce 2016 založila s kolegyněmi neziskovou organizaci Asociace školské sociální práce v ČR, z. s., která se také zasazuje za legislativní ukotvení profesní pozice školské sociální práce.

Úvod

Vážnou realitou je, že ani v dnešní době u nás žáci nebo rodiče většinou nevědí, kam se mohou se svými problémy obrátit. V prostředí našich škol explicitně vedle pedagogů chybí člověk bez pedagogického zaměření, a to specialista na školský ekosystém čili školský sociální pracovník. Jeho přítomnost by v našich školách zlepšovala komplexnější pomoc žákům a rodičům, které se plně nedostává. Tento fakt se nedávno zobrazil i v Barákově článku „České děti se ve školách trápí, ukázal výzkum“, z něhož parafrázuji, že Mezinárodní výzkumná komparace s názvem *Programme for International Student Assessment (PISA)* se zabývala, proč a kde jsou děti ve školách nešťastné. Z výsledků srovnávání experti poukazují na možnost až fatálních konsekvencí. Z šetření PISA bylo zjištěno, že úzkost a zklamání zažívají v našem školním prostředí hlavně teenageři, a že spokojenost českých dětí se čím dál víc snižuje. Česká republika se proto ze 47 států umístila až na 36. místě za Ruskem, Chile nebo Peru, což zveřejnil letošní zpravodaj České školní inspekce [In Barák 2017, s. 10–11]. Tyto špatné výsledky v mezinárodním žebříčku připisuje v článku psycholog Mertin [In Barák, 2017] absenci klíčové pomoci, jež se ve školství na západ od nás již naučili, my stále nikoli. Upozorňuje také na skutečnost, že u nás se jen vzdělává, ale se vším dalším si musejí rodiče a děti poradit sami. Žáci si potom nesou špatné zkušenosti ze školy do své budoucnosti, což u vzdělávání, které dnes musí být celoživotní, považuje za handicap až do konce života. S lítostí lze proto už jen vzpomínat, že dřívější československé školy historicky patřily k nejlepším na světě. Z článku o výzkumu PISA Knotová [In Barák, 2017] uvádí, že české děti mají strach a obavy ze studijních neúspěchů. Často přiznávají ztrátu motivací, u které bývá významnou příčinou nestabilní rodinné prostředí, zejména vysoká rozvodovost a selhávání v osobních vztazích. **K těmto argumentům nelze opět dodat nic jiného než nutnost školské sociální práce, jež má ve svém poslání přímé zaměření pomáhat k co nejlepšímu prospěchu a rozvoji žáků s uplatněním unikátní a reálné perspektivy „osoby v prostředí“.** Ke škodě našich žáků se ale vůbec nebere v potaz.

Východiska školské sociální práce

V České republice je v současnosti bohužel jen málo těch, co znají skutečnou a komplexní podstatu širokého potenciálu školské sociální práce, a jaké jsou podle zahraničních zkušeností všechny její činnosti. Na tuto aplikovanou práci do školství je nezbytné pohlížet humánní optikou, protože lidsky řeší situace, pokud se žák dostane do problémů, jež brání jeho dobrému vzdělávání. K tomu je ale nezbytné nejen chápat a vědět, ale i rozumět celému školskému ekosystému, včetně alespoň základních znalostí o systémech. Všichni jsme součástí vyváženého ekosystému, který je vždy ve vzájemné závislosti propojen s individualismem, kdy jsme sice každý sám o sobě jednotlivcem, přitom ale současně patříme k většímu celku [Peck, 1996]. **Přesně tak je nutné řešit situaci každého žáka jako samostatné osobnosti, ke které patří vše, co ji ovlivňuje, odkud na ni působí klady i zápor, a co je nutné plně respektovat při jí konkrétně směřované individuální pomoci.**

Vývoj se sice na jednu stranu žene nahoru k čím dál vyspělejší společnosti s tendencí uplatňovat nejnovější technologie, což ale poskytuje méně času na důležitá osobní sdílení lidských pocitů a potřeb. Druhá strana mince proto mívá tenkou hranici k různým aspektům, pro něž se lidé mohou v čemkoli dostat až na samé dno. Všechno, co se stane rodičům, se nejvíc dotýká jejich nezletilých dětí. Problémy často vycházejí z nedostatku peněz, většina nemá finanční rezervy, o samoživitelkách ani nemluvě. V naší societě jsme také o dost pozadu se správným pohledem na slovo „sociální“, které je zde nejčastěji vnímáno diskriminačně. Všichni známe u nás frekventovaný výraz „socka“ zkrácením pojmu „sociální“. Pojem ale pochází z latinského „socius“ a znamená přítel, spojenec, společník. K jeho synonymům patří lidský, přátelský, empatický, společenský, humánní, a tato nemají žádný pejorativní nádech [Hurychová, 2017]. Matulayová [2008, s. 96] uvádí, že „Školský sociální pracovník je expertem na sociální prostředí. Dokáže posoudit a vyhodnotit vliv prostředí na jedince, proto se školou pracuje jako se sociálním systémem, který je nutné propojovat s mimoškolním prostředím“. Profesionální pozice školské sociální práce je zacílena na co nejlepší prospěch a rozvoj žáků právě s uplatněním školského ekosystému čili ekologického modelu školy. Z úvodu Mezinárodních standardů školské sociální práce mimo jiné vyplývá, že školští sociální pracovníci představují důležitý element vzdělávacího systému [School Social Work Standards, 2012]. Ze standardů je však zřejmé, že se v žádném případě nejedná o pedagogickou činnost. Školská sociální práce v praxi pomáhá žákům a jejich rodinám jak při sociálních, tak zdravotních znevýhodněních, jež ale vždy neurčují nutnost či povinnost edukace. I toto jsou aspekty problémů, kterých není málo a volají po profesní pozici školské sociální práce, která je pomáhá řešit, aby nepřetržovaly a nepodepisovaly se na školním prospěchu a vývoji žáků [Hurychová, 2017]. Ke školské sociální práci stěžejně patří primární až terciární prevence s hledáním veškeré dostupné pomoci ke zlepšení podmínek pro vzdělávání a rozvoj žáků. Školští sociální pracovníci detekují nepříznivé situace se snahou eliminovat jejich záporné dopady na žáky. V případě finančních problémů v rodině lze u nás získat některé druhy pomoci, např. bezplatné obědy pro děti, příspěvek na jízdné, u zdravotních znevýhodnění potřebné pomůcky či jinou pomoc. Každá tato situace musí být pečlivě vyhodnocena. I u bezplatných obědů se detailně zjišťuje finanční stav rodiny, rodičů nebo zákonného zástupce. V těchto hodnoceních a postupech může školský sociální pracovník výrazně pomáhat nejen pedagogům, ale i všem zúčastněným, pro které bývá významnou oporou. Všichni známe situace, jež jsou časté, že rodiče se ne vždy potřebných finančně náročných pomůcek domohou, byť se po dlouhém martyriu nejednou zjistí, že na ně mají právo. Rodiče proto ztrácejí nervy, když musí stále dokola žádat o příspěvky úřady. A nakonec se to místo této anabáze často řeší různými sbírkami. Ke vzdělání školského sociálního pracovníka patří znalosti práva sociálního zabezpečení a sociální politiky, proto je schopen napomáhat i při těchto zařizováních. V takových případech, a nejen u nich, je citlivá školská sociální práce velmi žádoucí. Toto vše a mnoho dalšího je spolupráce školské sociální práce s třídním učitelem, speciálními pedagogy, s odbornými pracovníky školských poradenských zařízení a odbornými pracovníky školních poradenských pracovišť, čili i pedagogy. V periodiku Řízení školy jsem již před dvěma lety apelovala na nutnost školské sociální práce, která

se v zahraničí podílí na budování dobrého školního klimatu a je pojítkem i v prevenci negativního chování v sociálních vztazích. „Pedagogům by velmi ulehčilo legislativní zakotvení školské sociální práce, která u nás nefunguje, a doufejme, že jen zatím“ [Hurychová 2015, s. 37].

Potenciál školské sociální práce

Sociální práce je multidisciplinární disciplína. Obsahuje multidisciplinární rozsah, do kterého neoddělitelně patří sociální intervence, preventivní a socioterapeutické poradenství, pomoc k motivaci žáků, zákonných zástupců i komunit. Školský sociální pracovník provádí depistáže, vypracovává kazuistiky, sociální anamnézy, katamnézy, pomáhá v řešení hmotné a sociální nouze nebo jiných životních úskalích, jež mají na žáky záporné konsekvence.

Školský sociální pracovník má také dovednosti s prvky dovedností manažera, výzkumníka, iniciátora, prostředníka, ombudsmana, advokáta, koordinátora, vyjednavče, aktivisty nebo zprostředkovatele, jenž umí rozlišovat různé handicap a sociálně patologické jevy. Shrnutím potenciálu speciální aplikované sociální práce ve školství jde o plnění variabilního množství přímých úkonů k zajištění důležitých potřeb k co nejlepšímu studiu. Postmoderní dnešek oplývá řadou negativních znaků a jejich zrcadlo se nevyhýbá ani dětem, u kterých může nastat snadná ztráta tradičních hodnot, identity. Neprospívá tomu ani globalizace, sekularizace, etnická diverzifikace a jiné současné trendy či faktory. Školská sociální práce je svébytná činnost, kterou nelze vtěsnat do žádné pedagogické profese, což platí i naopak.

Přesah školské sociální práce a její úzká provázanost

Diskutovaným tématem je diferenciací kompetencí profese sociálního pedagoga a sociálního pracovníka ve škole. Rozdílnost obou činností je podobná příkladu – psychiatr versus psycholog. Psychiatr získává studiem atestaci lékaře, psycholog nikoli, způsobilost obou je proto rozdílná. Možná mají tyto profese během studia v něčem obdobné prvky, které jim ale nepřisuzují totožnou pracovní činnost. Žádný obor nemá suplovat druhý, ale zůstat ve své působnosti, a spíše se věnovat efektivní interdisciplinární či multidisciplinární spolupráci. Podle Moravce a kol. [2015], jednoznačně vyplývá zásadní rozpor sociální pedagogiky a školské sociální práce. Stejně podstatné jako to, co sociální pedagog na škole může a má, je jasná představa, co dělat nemá. Především sociální pedagog může mít zároveň učitelský úvazek (ačkoliv, pokud ho nemá, představuje fakt, že žáky nikdy nekontroluje ve vztahu ke studijním povinnostem, výhodou), ale z jeho sociálně pedagogické role by nemělo být ubíráno. Sociální pedagog by neměl učit, suplovat nebo být využíván pro administrativní úkoly, které učitelé nestíhají. Prezentovaná fakta

se významně liší od činností školského sociálního pracovníka, který je v zahraničí rozhodně nápomocen i všem pedagogům. U uvedených pozic je přínosná spolupráce, vždy záleží na daných situacích.

Na rozdíl ode všech pedagogických povolání má školská sociální práce přesah za školu, jedná se o implementaci služeb vykonávaných v mikroúrovni, meziúrovni a makroúrovni. U školské sociální práce je jednoznačná provázanost se speciální pedagogikou, která se zabývá integrací zdravotně znevýhodněných jedinců. „*I proto se pro nejbližší součinnost školské sociální práce indikuje spolupráce se speciálními pedagogy. Byť ti již mají své profesní vymezení ve školním poradenském pracovišti, podstatná souvislost se školskou sociální prací u nás ale bohužel zcela uniká*“ [Hurýchová 2017, s. 10]. Školským sociálním pracovníkům tuto součinnost určuje již samotné vzdělávání, do něhož je speciální pedagogika zahrnuta. U žáků se obor speciální pedagogiky zabývá hlavně zdravotním znevýhodněním, nerovnoměrným či nadprůměrným nadáním, individuálními vzdělávacími plány, speciálně vzdělávacími potřebami a přístupem. Při kooperaci se školskými sociálními pracovníky se lépe daří úspěšná reedukace, včetně zde již zmíněné pomoci při zajišťování různých pomůcek u zdravotních znevýhodnění jednotlivců. Frekvence speciálních pedagogů je v našich školách nedostatečná, chybí i počet metodiků, zejména u nejmladší disciplíny s názvem *Komparativní speciální pedagogika*. Efektivní spolupráci speciálních pedagogů se školskými sociálními pracovníky potvrzují i Mezinárodní standardy školské sociální práce revidované z roku 2012 [School Social Work Standards, 2012].

V nich je na 250 žáků/studentů doporučen jeden školský sociální pracovník, ale u žáků s intenzivními potřebami je poměr jednoho školského sociálního pracovníka jen na 50 žáků/studentů. V náhledu textu k novelizaci zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, je v § 19b uvedeno, že sociální pedagog má vzdělání v akreditovaném magisterském studijním programu buď sociální nebo speciální pedagogiky, což by mělo umožnit i větší uplatnění speciálních pedagogů.

Kazuistiky s příklady absence školského sociálního pracovníka

Kazuistika Mgr. et Bc. Blanky Ptáčkové, speciální pedagožky a třídní učitelky v přípravné třídě

Sedmiletý chlapec byl po odkladu školní docházky pro koordinační neobratnost, nezralost percepčních a exekutivních funkcí doporučen pedagogicko-psychologickou poradnou a klinickým psychologem k nástupu do přípravné třídy. Závěr z odborných vyšetření potvrdil dříve diagnostikovanou poruchu autistického spektra Aspergerova syndromu. Pro četná percepčně motorická oslabení CNS byl chlapec dlouhodobě v péči specializovaných pracovišť, s podporou přípravy na prvopočáteční čtení, psaní, počítání. Potřebné intervence vzorně zařizuje jen matka, u které je chlapec v trvalé péči, otec je opustil kvůli jiné ženě, rodiče jsou rozvedeni. Školu otec kontaktoval pouze jednou, protože matka

požádala o zvýšení výživného. Na základě této skutečnosti OSPOD oslovil školu s žádostí o hodnotící zprávu nezletilého, jež pečlivě vypracovala třídní učitelka. Stálo ji to mnoho volného času, když pravdivě popisovala veškerou potřebnou odbornou péči pro chlapce. Otec se ze zjištěných důvodů obával účelové propagace komerčních terapeutů, byt zlepšování synova stavu bylo díky specialistům prokazatelné. Otec ve všem zprávu rozporoval, učitelka byla požádána o výpověď u soudu. Otec při řízení zpochybňoval jak závěry specializovaných pracovišť, tak odborný profil třídní učitelky, od které dokonce požadoval písemnou omluvu. Učitelka neustále psala vysvětlující komentáře, opakovaně je řešila i s matkou, které byla nápomocná v zabezpečování speciálního vzdělávání pro syna.

Třídní učitelka zde vykonávala činnosti nad rámec svého povolání, jež by v mnohém měl zastat školský sociální pracovník. Například v tomto konkrétním případě poskytnout pomoc třídní učitelce s obsáhlými zprávami a jinou administrativou, spolupracovat s dítětem, matkou i otcem. Měl by být rovněž prostředníkem mezi školou a OSPOD a mezi článkem mezi školou a odborníky, u kterých byl chlapec v péči, mezičlánkem při jednání s advokáty během soudního řízení a podporou matce, pro kterou byla celá situace velmi zatěžující a náročná. Nejen na této kazuistice je vidět potřebnost tolik chybějící školské sociální práce a jejího celkového zasíťování do systému. Podobných kazuistik je dnes mnoho, např. i proto, že se čím dál častěji nařizuje střídavá rodičovská péče, a pedagogové musejí neustále svůj volný čas věnovat ještě dalšímu výkonu práce, který ani nespadá do jejich pedagogické činnosti.

Kazuistika speciální pedagožky Mgr. Jitky Budínové

Dívka 15 let, 9. třída ZŠ, u které došlo ke zhoršení prospěchu i v chování ke spolužákům a učitelům. Od matky bylo zjištěno, že dívka doma odmítá pomáhat, je drzá, vulgární a odmlouvá. Nedodržuje dohodnuté časy příhodů, přiznává občasné užití marihuany. Matka s oběma dcerami (druhá je mladší) bydlí v podnájmu v jedné místnosti, o družstevní byt rodinu připravil manžel (gambler), který je nyní ve vězení, na výživu dcer nic neplatí. Matka uvažuje o rozvodu, obviňuje se, že situaci neřešila dřív. Ke všemu ještě splácí manželovy dluhy, protože jinak rodině hrozí exekuce. Dívku trápí rozchod rodičů, matčino sebeobviňování, rozebírání a vrácení se do minulosti, proto ani nechce chodit domů.

Pro nedostupnost školské sociální práce musela speciální pedagožka vykonávat řadu činností nad rámec své profese. Poskytovala matce kontakty na finanční a právní poradenství, sociální odbor a úřad práce ohledně dávek a příspěvků. Vyhledávala a poskytovala kontakty na různé typy poradenských pracovišť a na psychologickou pomoc. Při své náročné práci nemá speciální pedagog času nazbyt, školská sociální práce zde citelně chyběla i u sledování rodiny a pravidelných konzultací.

Jak a v čem zlepšuje školská sociální práce služby školy?

V zahraničí pomáhá rozvíjet dobré klima ve škole a stmeluje rozvrstvené kolektivy. Se speciálními pedagogy pomáhá zlepšovat situace žáků vyžadující pozornost a péči. AŠSP ve svém programu a zásadách ještě zvýraznila včasnost řešení, aby nedocházelo k prodlévám, které mohou mít ireparabilní dopad. Destrukce morálních a jiných hodnot začíná u dětí většinou latentně nebo nenápadně. Naplno manifestuje později, ať již jde o disharmonii osobnostního vývoje, emocionální afekty, semideviace i deviace, drogové či ostatní závislosti, automutilace, suiciduální tendence, společenskou exkluzi a jiné vážné situace, jež se dnes objevují v nemalém výskytu.

U nevhodného chování může být někdy původ v hyperaktivitě spojené se syndromem ADHD a komorbidními poruchami, z kterých pramení opoziční chování, agresivní impulzivita, šikana a další symptomy.

Podněty k organizaci práce sociálního pracovníka ve škole

Provoz školské sociální práce by měl být pro žáky v každé škole v určených dnech a hodinách. Pro rodiče alespoň telefonickou domluvou a dle technického zázemí, jež škola poskytne. Na dveřích by měla být i „schránka důvěry“ pro anonymní a konkrétní zprávy. Kontakty na školské sociální pracovníky by měly být uváděny v různých poradnách, zařízeních, případně by mohly jít vyhledat i na internetu. Školský sociální pracovník by měl mít účast na třídních schůzkách, preventivních aktivitách a všech akcích školy. Sám by měl iniciovat třídní hodiny, ve kterých by využil různé i novější metody např. facilitaci, storming, Balesovu škálu pro interakce nebo jiné způsoby, jež žáky motivují k co nejlepším morálním hodnotám, osobnostním a společenským cílům. I přes široký potenciál činností má školský sociální pracovník jako „nepedagog“ na rozdíl od pedagogů víc času, v němž lze vytvářet důvěru a možnost, kam se může žák nebo zákonný zástupce bez obav obrátit. K důvěře jsou třeba měkké dovednosti jako subsidiarita nebo empatie na bázi lidského partnerství, a to vše také patří do kompetencí školské sociální práce. V nich jde svým způsobem o umění najít co nejrychleji dostupné možnosti ke zlepšení situace jiným způsobem než případně jen rychlou sankcí, tedy bez diskriminace a vždy s respektem k lidské důstojnosti. Patří sem dovednosti využít i alternativní postupy, pomoc neziskových organizací, a pokud to jen trochu jde, snažit se žákům zachovat rodiny. Dovednosti kooperovat se všemi učiteli a zaměstnanci školy, se speciálními a sociálními pedagogy, pedagogicko-psychologickými poradnami (PPP), středisky výchovné péče (SVP), speciálně pedagogickými centry (SPC), včetně středisek rané péče, nevyjímaje pediatriu, psychologů, psychiatrů, adiktologů a jiných odborníků. Důležitá je spolupráce se zákonnými zástupci dětí, součinnost i s institucionálními články jakým je OSPOD, místní samospráva, případně policie, advokacie, kuratela, mediace.

Doporučené intervence a sumarizace

U intervencí zdůrazňuji důležitou zásadu: „Pro práci s živým sociálním prostředím neexistuje univerzální model. Intervence musí být vždy každému na míru, což platí u jakékoli pomoci“ [Hurychová a kol., 2016, s. 50]. Není to vždy snadná zásada, je ale nezbytná. Školská sociální práce by se měla metodologicky držet všech principů sociální práce, jimiž jsou rovnost, spravedlnost, spoluúčast. V komplexu jde o personálně-humanitní postoje s hledáním individuálního dobra pro každého žáka se solidaritou, o pomoc k saturaci integrity a o sociální autonomii pro co nejlepší sebeurčení jedince. V době za hranicí postmodernismu je čím dál víc důvodů, aby byla školská sociální práce jako profesní pozice obnovena. Naše země má u této profese výhodu, protože k nám patřila již v minulosti. Tato činnost byla v tehdejší Československu praktikována již od první světové války až do konce druhé. Za prezidenta Masaryka se hlavně týkala zdravotní a sociální služby. Podle zahraničního vzoru byla snaha školskou sociální práci dál rozvíjet, což se v padesátých letech už nepodařilo. Naskýtá se otázka, proč by tedy nemohla pokračovat nyní? Bude-li k ní legitimita, zahrnutí do škol lze modifikovat, činnost by mohla patřit napůl pod gesci MŠMT a MPSV. Nesmí chybět dobrá vůle a potřebné postupy. Řešení chce jistě širší a hlavně neprodlený diskurz.

KAPITOLA 2

SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ PORADENSTVÍ VE ŠKOLE

SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ PORADENSTVÍ VE ŠKOLE

Mgr. Sylva Králová

Vystudovala bakalářský studijní obor Sociální práce a následně navazující magisterský studijní obor Andragogika na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V letech 2005–2012 pracovala na Odboru sociálních věcí Městského úřadu Valašské Meziříčí. Od školního roku 2012/2013 je sociální pracovnící ve škole pro sluchově postižené ve Valašském Meziříčí.

Úvod

Působím jako sociální pracovníce ve škole, zřízené podle dle § 16 odst. 9 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění, pro žáky se sluchovým postižením a závažnými vadami řeči. Tradice naší školy je dlouhá už více než sto let. Sahá až do roku 1911, kdy byl ve Valašském Meziříčí založen Zemský ústav pro hluchoněmé. V „jeho zdech“ a v dalším novém objektu dnes funguje škola velmi moderní a velmi kvalitně vybavená. Organizačně je členěna na mateřskou školu, základní školu, střední školu, školní družinu, školní klub, internát, Speciálně pedagogické centrum a školní jídelnu. V mateřské škole jsou děti předškolního věku rozděleny do surdopedických a logopedických oddělení, v základní škole se žáci se sluchovým postižením vzdělávají v 1.–10. surdopedické třídě a žáci s vadami řeči v 1.–9. logopedické třídě. Střední škola nabízí možnosti studia žákům se zájmem o zahradnictví (v maturitním studijním oboru Zahradnictví a učebních oborech Zahradník/ce a Zahradnické práce) a techniku (v maturitním studijním oboru Informační technologie, učebních oborech Elektrikář/ka a Elektrotechnické a strojně montážní práce, nástavbovém studijním oboru Mechanik elektrotechnik). Protože je škola svým zaměřením jedinou ve Zlínském kraji a dojíždějí sem i děti z jiných krajů ČR, je součástí školy i moderní internát, kde mohou být děti v průběhu školního roku od pondělí do pátku ubytovány. Speciálně pedagogické centrum (SPC) poskytuje poradenské služby žákům školy, ale též klientům s postižením sluchu nebo řeči Zlínského a částečně i Moravskoslezského kraje. Škola je přímo řízenou organizací Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy.

Sociální pracovníce školy – proč?

Pracovní pozice sociální pracovníce má v naší škole již také svou historii. V archivu školy je vedena už od roku 1965. Důvodem bylo jistě zaměření školy a také skutečnost, že dříve byli do školy zařazováni i žáci z velmi vzdálených míst Československa, kteří pak téměř vůbec neodjížděli (snad kromě prázdnin) domů a sociální pracovníce tak byla jakousi pomocnicí vychovatelů a v té době dostupnými prostředky zajišťovala kontakt s rodinami dětí. Současná pracovní náplň sociální pracovníce ve škole je jiná. Postižení dětí se do ní samozřejmě jistým způsobem promítá stále, avšak v souvislosti se změnami v současné společnosti se rozšiřuje také ve škole okruh situací, které vyžadují intervenci školního sociálního pracovníka. Zvyšuje se počet dětí znevýhodněných socioekonomickým prostředím, ve kterém vyrůstají, děti z neúplných rodin, děti cizích státních příslušníků, žáků s poruchami učení, s problematickým osobnostním vývojem či obtížnou sociální adaptací. Ve školách se často objevuje šikana a agresivní chování, záškoláctví, zneužívání návykových látek. Významný vliv mají také změny ve školství v souvislosti s podporou integrace a inkluzivního vzdělávání. Škola je v každodenním kontaktu s dítětem a také v častém kontaktu s jeho rodinou. Může jako první rozpoznat problém a může být i tou, která je včasnou intervencí nápomocna při jeho řešení.

Nejčastější formy sociální práce ve škole

Malé počty žáků ve třídách naší školy a také celotýdenní pobyt některých dětí mimo domov, v případě jejich ubytování ve školním internátě, se odrážejí v koncepci celé školy. Ta je založena na úzké spolupráci s rodinami dětí, na budování přátelských a často velmi dlouhodobých vztahů s nimi, což významně přispívá i k uplatňování sociální práce ve škole. Proto se i já snažím zejména o to, být jakýmsi „prostředníkem“ mezi školou a rodinou. Účastním se všech zápisů a přijímacích řízení, které ve škole každoročně probíhají. Jsem při nich nápomocna rodičům při vyplňování nejrůznějších formulářů, seznamuji je s podmínkami, které je potřeba k přijetí do speciální školy splnit a často bývám tím prvním, s kým rodič ve škole přichází do kontaktu (pozn. – má kancelář je přímo ve vstupu do budovy školy). Již tato první osobní setkání jsou pro mě velmi důležitá a navázaných kontaktů pak využívám ve své práci. Pro rodiče se stávám osobou, na kterou se mohou s čímkoli obracet a bývá to pro ně i nejjednodušší volba, protože pedagogové jsou v době vyučování téměř nedostupní. Vzájemná komunikace se pak odráží i v mé každodenní pracovní činnosti, kterou bych rozčlenila do následujících oblastí:

1. Zprostředkování kontaktů

Rodičům a zletilým žákům střední školy bývám nápomocna při zprostředkování kontaktů na specializovaná pracoviště (například na ordinace foniatrů, opravny kompenzačních pomůcek), na úřady, na organizace poskytující sociální služby a na lektory znakového jazyka.

2. Finanční pomoc

Pomáhám také s vyřizováním různých žádostí a odvolání, ať už se jedná o dávky ze systému pomoci v hmotné nouzi, invalidní důchody žáků střední školy, příspěvky zdravotních pojišťoven aj. V posledních letech využívám také možnost finanční podpory stravování ve školních jídelnách pro žáky z nejchudších rodin a spolupracuji s WOMEN FOR WOMEN, o. p. s. a nadací Drabfoundation, které, mj. z prostředků MŠMT, na obědy ve školních jídelnách pro žáky základních škol přispívají. Seznamuji rodiče s těmito projekty a s podmínkami, za jejichž splnění je možné o tuto podporu požádat.

3. Dluhové poradenství

Do mé pracovní náplně patří také sledování pohledávek za nezaplacené stravování dětí ve školní jídelně, za jejich ubytování ve škole či za jejich dopravu do školy a domů, kterou škola vlastními vozidly za poplatek zajišťuje. Již pokud začíná být patrné, že rodiče zůstávají s úhradami, upozorňuji je na vznikající pohledávku a společně hledáme možnosti řešení. Tím může být například splátkový kalendář nebo právě zařazení do některého z projektů, který zmiňuji výše.

4. Sociální prevence

Věnuji se též některým činnostem preventivního charakteru. K těm patří neformální setkávání s rodiči na nejrůznější témata, besedy s žáky absolventských ročníků střední

školy s tématy jako je nástup do zaměstnání, evidence na úřadě práce, sociální a nemocenské pojištění a podobně.

5. Spolupráce s orgány z resortu MPSV a MŠMT

Pro orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) zpracovávám ve spolupráci s třídními učiteli a vychovateli zprávy o dětech, nad kterými je stanoven dohled. Spolupracuji i s dětskými domovy, ve kterých je umístěno několik žáků naší školy. Vyměňujeme si informace o dětech a jejich rodinách, o zájmu ze strany rodin o děti v domově umístěné (návštěvy rodičů, pobyty v rodině o prázdninách apod.).

6. Spolupráce se SPC

Od ledna letošního roku jsem částí svého pracovního úvazku zařazena ve Speciálně pedagogickém centru při naší škole. To se orientuje na klienty s postižením sluchu nebo komunikačních schopností ve věku do 26 let ze Zlínského a částečně i Moravskoslezského kraje. Zde se má náplň práce teprve formuje. Zatím v podstatě zajišťuji komunikaci s klienty a jejich zákonnými zástupci, seznamuji je s podmínkami vyšetření, zpracovávám anamnestické údaje, poskytuji poradenství o možnostech úhrad kompenzačních pomůcek.

7. Administrativní práce a jiné

Do výčtu obsahu mé pracovní náplně náležejí i některé činnosti z oblasti školní administrativy, zejména vedení školní matriky. Nejedná se sice přímo o sociální práci, avšak znalost tohoto informačního systému při své práci využívám téměř denně. Nejčastěji ke snadné a rychlé orientaci při vyhledávání kontaktů na zákonné zástupce žáků a na žáky samotné. Rovněž jsou v systému dostupné informace o postižení žáků, jejich studijních výsledcích, absenci, mohu zde vkládat záznamy o sociální situaci rodiny a také o tom, jakým způsobem je možné komunikovat s rodiči (např. jsou-li rodiče také osobami se sluchovým postižením, je pak po zadání této informace kterýkoliv uživatel systému upozorněn na nutnost komunikace písemnou formou e-mailem, SMS zprávou, dopisem apod.). Účastním se také jednání výchovných komisí, pedagogických rad, případně porad učitelů a vychovatelů. V kurzech znakového jazyka, které škola pořádá, se snažím o zdokonalení svých dovedností v oblasti komunikace se sluchově postiženými. Profese sociální pracovnice v naší škole je tedy obsahově velmi rozmanitá, a jak jsem již uváděla, je založena zejména na komunikaci a spolupráci s žáky, rodiči, pedagogy, ostatními zaměstnanci školy a různými institucemi.

8. Sociální poradenství

Ve výčtu činností, které jako sociální pracovnice školy vykonávám, jsem záměrně neuváděla významnou formu sociální intervence, kterou ve své práci považuji za stěžejní. Tou je sociální poradenství. Sociální poradenství definuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, jako druh sociální služby, který je poskytován v zařízení sociálních služeb. Již zde je patrný rozpor, protože ve výčtu zařízení sociálních služeb škola, z celkem logických důvodů, chybí. Paragraf 109 uvedeného zákona pak uvádí

výčet činností, které vykonává sociální pracovník. Jednou z nich je právě sociální poradenství. Poskytování sociálního poradenství mám uvedeno i ve své pracovní náplni, takže z toho vycházím, když poradenství, které jako sociální pracovnice ve škole žákům, rodičům a kolegům poskytuji, jako sociální označím. Ve většině případů jde o základní sociální poradenství a musím říci, že se díky němu často daří řešit situace, se kterými si rodiče nebo žáci sami nevědí rady. Zvláště, pokud se v takové situaci ocitají poprvé a nevědí, na koho se obrátit. Mají-li důvěru ve školu, je pro ně sociální poradenství ve škole první volbou. Včasná rada, podpora, motivace, nasměrování na příslušné odborníky může být řešením obtížné situace nebo může pomoci tuto situaci alespoň zmírnit.

Příklad z praxe I

K častým problémům v rodinách našich žáků patří ty, které souvisejí s nedostatkem finančních prostředků. O nedostatku nehovořím v případě, že „si jej způsobuje rodina sama, např. špatným hospodařením“. Spíše uvedu situaci, kdy dítě využívá ke korekci sluchového postižení kompenzační pomůcku – sluchadlo. Pokud se stane, že se sluchadlo poškodí tak, že je neopravitelné nebo pokud jej dítě dokonce ztratí, bývá to pro rodinu velmi nepříjemná situace, z hlediska jejich vlastních financí často neřešitelná. Pořízení nového sluchadla je totiž finančně náročné (např. až 28 tis. Kč sluchadla na obě uši). Úhrada z veřejného zdravotního pojištění připadá v úvahu jednou za pět let, a to ve výši zhruba poloviny uvedené částky. V těchto případech společně s rodiči rozebíráme jejich finanční možnosti, doporučuji jim zkusit požádat zdravotní pojišťovnu o mimořádnou úhradu, pomáhám s kontakty a vyplněním žádostí k oslovení nadací a nadačních fondů. Společně se nám zatím vždy podařilo situaci vyřešit, finance zajistit a sluchadla pořídit.

Příklad z praxe II

Žákům střední školy, případně jejich zákonným zástupcům, často poskytují sociální poradenství k podání žádosti o invalidní důchod. V praxi jsem se již několikrát setkala s tím, že po jeho přiznání a několika výplatách, přestávají rodiče plnit svou vyživovací povinnost nebo přiznaný důchod a sociální dávky, které dítěti náleží, využívají pouze ve svůj prospěch, ke splátkám dluhů, exekucí apod. V případě jednoho studenta naší střední školy se situace v rodině, mimo jiné právě z těchto důvodů vyhrotila tak, že jej rodiče, na základě konfliktu, ke kterému v rodině došlo, nechali vykázat z domu. Tuto krizovou situaci jsme pak řešili společně s vedením školy. Já a následně také i ředitel školy jsme komunikovali s rodiči, kteří však byli neústupní. Obrátila jsem se tedy i na další chlapcovy příbuzné a pokoušela jsem se mu zajistit ubytování aspoň na přechodnou dobu. Tato komunikace byla velmi náročná, protože příbuzní byli většinou neslyšící, jejich bydliště značně vzdálené od místa školy a svou úlohu hrál také čas – blížily se vánoční svátky a s nimi vánoční prázdniny, během kterých je školní internát, kde zatím chlapec pobý-

val, uzavřen. Ani širší rodina nebyla ochotná chlapce přijmout. Podařilo se mi zajistit mu bydlení ve zdejší Domě na půl cesty. Následně také zaslání sociálních dávek na jeho účet v bance, postupně jsme začali řešit jeho zadlužení a hospodaření s financemi. Když už to vypadalo, že je vše nastaveno tak, že se podaří, aby chlapec dokončil učební obor, nakonec se všechno změnilo. Školu i bydlení ze dne na den opustil a již o sobě v podstatě nedává vědět. Někdy se nepodaří situaci vyřešit ani s přispěním sociální práce.

Závěr

I přes nepříliš povzbudivý konec předchozího příběhu si myslím, že sociální pracovník má ve škole své místo a svůj význam. I naše škola, stejně jako jiné, zajišťuje poradenské služby podle vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění. Školní poradenství je zde tedy zajišťováno výchovnými poradci (jeden pro základní a jeden pro střední školu), školním psychologem a speciálními pedagogy. Bonusem je pak i Speciálně pedagogické centrum zřízené při škole. A pokud nebudu příliš skromná, tak díky „osvícenosti“ ředitele školy a vstřícnosti zřizovatele, je dalším nadstandardem také zařazení sociálního pracovníka do poradenského systému školy. Myslím, že práce školního sociálního pracovníka a její přesah „za školu“ – do rodin dětí – přispívá ke kvalitě výchovně-vzdělávacího procesu ve škole. Ať už tím, že pomáhá předcházet vzniku mnoha patologických situací, které by tento proces narušovaly (a pokud již nastanou, je zde sociální pracovník, který je kompetentní k jejich řešení), tak také tím, že úzká spolupráce s rodinou a „jiné“ než pedagogické vztahy s žáky jsou významným zdrojem informací, které může školní sociální pracovník zprostředkovat pedagogickým pracovníkům školy. Těm je pak, při jejich značné vytíženosti, dán větší prostor pro to, co je jejich hlavním úkolem – vzdělávat a vychovávat. Věřím, že se sociálním pracovníkům, kteří pracují ve školách, podaří dosáhnout přesného vymezení jejich práce ve školské legislativě, které doposud chybí. Pokud se to podařilo v případě pozice sociálního pracovníka ve školských poradenských zařízeních typu pedagogicko-psychologická poradna nebo speciálně pedagogické centrum, a to vyhláškou č. 72/2005 Sb., ve znění platném od 1. 9. 2017, která ve své příloze č. 4 dokonce v podstatě i definuje náplň práce sociálního pracovníka v těchto zařízeních, pak tvrdím, že k tomu mají sociální pracovníci ve škole dostatek argumentů.

KAPITOLA 3

ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA V KAŇCE O. P. S

ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA V KAŇCE O. P. S

Mgr. Irena Lintnerová

Absolvovala Střední pedagogickou školu v Prachaticích, obor vychovatelství, a poté dálkově speciální pedagogiku na FTVS UK Praha, se zaměřením na pracovní a tělesnou výchovu u žáků se zdravotním postižením. Sociálním službám se věnuje od roku 2002, kdy byla spoluzakladatelkou Občanského sdružení volnočasových a terapeutických aktivit, Kaňka, o. s. v Táboře, které se postupně transformovalo do Základní školy a Mateřské školy a poskytovatele sociálních služeb, Kaňka o. p. s., ve kterém je ředitelkou škol i celé společnosti. Dlouhodobě spolupracuje s APSS ČR jako viceprezidentka APSS ČR pro ambulantní služby.

Jejími specializacemi je raná péče, alternativní a augmentativní komunikace, muzikoterapie a vzdělávání žáků s kombinovaným postižením. Své praktické zkušenosti využívá při lektorské činnosti v Institutu vzdělávání Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR.

Mgr. Romana Kunclová

Původní profesí vychovatelka začala spolupracovat s Kaňkou o. p. s. v Táboře v roce 2002 jako dobrovolnice při volnočasových aktivitách a sportovně-rehabilitačních pobytech. Později pracovala v této společnosti na pozici vedoucí volnočasových aktivit. V letech 2003–2008 při práci vystudovala obor Rehabilitační-psychosociální péče o postižené děti, dospělé a staré osoby na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Od roku 2008 působí v Kaňce o. p. s. na pozici sociální pracovníce a vedoucí sociálních služeb. Kaňku o. p. s. zastupuje při tvorbě komunitního plánu ORP Tábor a jeho aktualizacích ve skupině zdravotně postižených. Od roku 2010 zastupuje Asociaci poskytovatelů sociálních služeb ČR v Radě pro rozvoj sociální práce a je členkou Profesionálního svazu sociálních pracovníků v sociálních službách APSS ČR.

Úvod

Základní škola a Mateřská škola a poskytovatel sociálních služeb, Kaňka o. p. s. započala svou činnost v roce 2002. Původně vzniklo Občanské sdružení volnočasových a terapeutických aktivit, Kaňka o. s., které mělo za cíl nabídnout terapie, pedagogicko-psychologické poradenství a integrované volnočasové aktivity. Terapie i integrované volnočasové aktivity vycházely z potřeb dětí s postižením a jejich rodin. Zájem o terapie a volnočasové aktivity byl z toho důvodu, aby se děti s postižením potkávaly s dětmi zdravými a učily se vzájemné komunikaci, spolupráci a respektu. V roce 2004 vznikl stacionář pro pět dětí s kombinovaným postižením a v roce 2006 jsme registrovali, podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, první sociální služby – denní stacionář, ranou péči a odlehčovací služby. Postupem let jsme registrovali základní školu, poté mateřskou školu. V roce 2008, po zrušení odlehčovací služby, jsme rozšířili sociální služby o osobní asistenci. Čas běžel, legislativa se vyvíjela a my jsme se v průběhu roku 2011 transformovali z o. s. na o. p. s.

Kaňka o. p. s. je nestátní nezisková organizace, která poskytuje vzdělávání, sociální služby a volnočasové aktivity, znamená to tedy, že máme tři střediska našich hlavních činností.

- **Základní škola a Mateřská škola** jsou registrovány v rejstříku škol a jsou to školy soukromé. Čerpají finance z dotace MŠMT, rozvojových programů, projektů, grantů a z vlastních zdrojů naší obecně prospěšné společnosti. Zaměstnanci jsou učitelé I. a II. stupně, speciální pedagogové, vychovatelé, asistenti pedagoga a administrativně-technický personál.
- **Sociální služby** denní stacionář, raná péče a osobní asistence jsou registrovány dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Čerpají finanční prostředky ze státní dotace MPSV, z projektů, grantů, operačních programů a z vlastních zdrojů naší obecně prospěšné společnosti. Tým pracovníků je tvořen ze sociálních pracovníků, pracovníků v sociálních službách, pedagogických pracovníků a technicko-administrativních pracovníků.
- **Volnočasové aktivity** mají tradici od počátku fungování. Jsou financovány z projektů, grantů a z vlastních zdrojů naší obecně prospěšné společnosti. Jsou zajišťovány pedagogickými pracovníky, speciálními pedagogy a dobrovolníky.

Celkem v Kaňce o. p. s. pracuje 40 zaměstnanců. Jejich úvazky jsou kombinované z více pracovních pozic a mzdy jsou tvořeny vícezdrojově. Administrativa a technický personál je společný.

Všechny aktivity jsou úzce propojeny, navazují na sebe a spolupracují. Cílem jejich pozornosti je dítě s postižením nebo znevýhodněním a jeho rodina, rodiče, sourozenci a prarodiče. Důležité je, aby tyto lidé, pro dítě nejbližší, spolupracovali a navzájem si pomáhali a byli jednotní ve výchovných přístupech. Ne vždy se to daří, ale pokud je dobrá vůle, jsou i výsledky. Je to dlouhodobá trpělivá práce a je dobré, když se začne co

nejdříve, u nás třeba ranou péčí. Např. volnočasové aktivity navštěvují maminky nebo tatínkové se svými dětmi ve věku od 1 roku. Jedná se o děti zdravé, ale i s postižením, jejich rodiče buď již využívají, nebo po navázání spolupráce využijí poradenství sociální služby rané péče. Děti a jejich rodiče, kteří využívají sociální službu raná péče, mohou dále pokračovat ve spolupráci s námi při docházce do mateřské školy, ať už té naší nebo pomáháme s poradenstvím při nástupu do jiné. Dále dítě může pokračovat docházkou do naší základní školy a v případě potřeby využívat sociální službu osobní asistence. Po ukončení základního vzdělávání může, teď již mladý dospělý muž nebo žena, využívat sociální službu denní stacionář. Tuto sociální službu využívají rodiny, jejichž děti potřebují celodenní podporu a pomoc při péči o vlastní osobu. K aktivitám sociální služby denní stacionář patří sociálně-terapeutické činnosti – arteterapie, ergoterapie, fyzioterapie, logopedie, muzikoterapie a canisterapie. Tyto činnosti poskytujeme formou individuální nebo skupinové práce.

V současné době, v roce 2017, máme 14 dětí v mateřské škole (MŠ), 35 žáků v základní škole (ZŠ) a základní škole speciální (ZŠS) a celkem 90 uživatelů sociálních služeb od nejužlejšího věku do dospělosti. Od počátku pracujeme s konceptem ucelené rehabilitace a zajišťujeme jedinečný model sociálních služeb, vzdělávání a volnočasových aktivit v rodinném prostředí s vysoce odborným personálem, moderním vybavením, osobním přístupem, širokým rozsahem metod a terapií a ochotou pomáhat.

Spojení školy, sociálních služeb a volnočasových aktivit nám nabízí široké pole působnosti při práci s osobami s postižením i jejich rodinami. Díky tomuto prolínání činností a aktivit se rozšiřují i kompetence všech pracovníků. Mají více příležitostí poznat klienty z více úhlů a identifikovat jejich potřeby, seznámit se s jejich rodinným zázemím a zvyklostmi z prvního sociálního prostředí – rodiny. Další výhodou je i častější a úzký kontakt s každým z rodičů. V neposlední řadě díky návaznosti jak sociálních služeb, tak vzdělávání zůstávají děti a klienti ve známém prostředí, pracovníci si vzájemně předávají informace o zvyklostech a potřebách každého dítěte nebo žáka a rodiče vnímají Kaňku o. p. s. jako centrum s komplexní, navazující a odbornou péčí.

Práce s rodinami

V současnosti se začínáme na rodiče a zákonné zástupce dětí intenzivně zaměřovat, jelikož z praxe vyplývá, že pro spokojené a šťastné dítě je bezpečí rodiny, láska rodičů a přijetí dítěte i s jeho odlišnostmi důležitou potřebou, na kterou nechceme zapomenout. Naším cílem je nabídnout rodičům včas informace o možnostech práce s jejich dítětem, o postupech a metodách, které se pro jejich dítě nabízejí. Pracujeme s celou rodinou, tzn. nejen s rodiči, ale i s dalšími sourozenci dítěte, prarodiči, popř. dalšími blízkými osobami tak, aby zátěž přijetí dítěte s postižením byla minimalizována a handicap dítěte byl až na druhém místě, za dítětem. Dítě potřebuje zažívat úspěšnost a uznání, aby jeho

dětství bylo dětstvím a ne jen součtem povinností a neúspěchů. Chceme rodičům ukázat možnosti výchovy a vzdělávání různými způsoby a pomoci jim vybrat pro jejich dítě nejvhodnější „cestu“.

S výše uvedenými postupy nám pomáhá náš supervizor, který pracuje jak s rodinami, tak s námi, odborníky. Využíváme často kazuistické semináře, případové konference, semináře na téma rodina, dětství atd. Zveme si externí psychoterapeuty, kteří nám pomáhají s prací s rodinami a radí nové postupy.

S asi 15 zákonnými zástupci našich dětí, žáků a uživatelů řešíme i ryze praktické záležitosti – finance, dluhy, dávky státní sociální podpory. I v tak malém počtu dětí a žáků máme mnoho neúplných rodin, děti v pěstounské péči, rodiče s opatrovníkem, děti z romské komunity, děti s těžkou nemocí matky, několik rodin pravidelně a dlouhodobě čerpá sociální dávky v hmotné nouzi (SDHN). Z těchto důvodů pravidelně jednáme s Odborem sociálních věcí města (OSV), OSPODem, Úřadem práce (ÚP) ve smyslu výměny informací, případně pomoci při vykonávání dohledu na fungování rodiny. Tato spolupráce je v našem případě na velmi dobré úrovni a přináší skutečně dobré výsledky. Jedná se ovšem o rodiny, které potřebují takový dohled dlouhodobě nebo trvale.

Pomáháme rodinám získat finanční příspěvky na plavání, sportovně-rehabilitační pobyty, lyžařský výcvik. Řešíme platby za obědy přímo ze sociálních dávek hmotné nouze a každoročně zapojujeme 2–3 děti do projektů obědy pro děti, čímž se snažíme alespoň na 10–12 měsíců rodině pomoci v řešení náhle vzniklé nepříznivé situace. Jedná se většinou o matky samoživitelky, které se dostaly do dluhů nebo přišly o práci a prarodiče mající náhle své vnouče v pěstounské péči. Hledáme nadace, které přispívají rodinám na kompenzační pomůcky nebo osobní asistenci a pomáháme jim sepsat žádosti a připravit potřebnou dokumentaci. Se 3–5 rodiči se scházíme pravidelně a vedeme je ve spolupráci se sociálními pracovníky, Odborem sociálních věcí města Tábor, v jejich každodenních záležitostech – finance, odborná vyšetření dětí, nastavování kochleárního implantátu v Praze apod. Tyto aktivity můžeme vyvíjet díky tomu, že naše zařízení pod jednou střechou poskytuje vzdělání i sociální služby. A díky společnému zřizovateli škol i sociálních služeb dochází k úzké kooperaci obou oblastí a sociální pracovníci intenzivně řeší nepříznivé životní situace rodin, které jsou zároveň ve smluvním vztahu se školou z hlediska vzdělávání i se sociálními službami. Touto cestou se dostává v našem zařízení kvalitní sociální práce do školy a ukazuje se, že je to velmi dobrá součást celkového modelu práce s celou rodinou.

Právě v komunikaci s rodiči, popř. rodinou, s pěstouny, opatrovníky je sociální pracovník velmi důležitým článkem. Pravidelně, 2x ročně zve rodiče dětí, žáků i dospělých klientů na individuální konzultace, kde se sejdou rodiče a často i dítě s týmem pracovníků, kteří o jejich dítě pečují, vzdělávají ho a zasahují do jeho rozvoje. Tým pracovníků se skládá z učitele, asistentů, terapeutů (podle toho jaké terapie dítě využívá) a sociální pracovní-

ce. Za důležité považujeme skutečnost, že rodič je zde vnímán jako člen týmu, který má k péči o dítě co říci a jeho poznatky jsou důležité pro další práci. Dále je třeba uvést, že i činnosti jednotlivých pracovníků na sebe navazují. Práce terapeutů se propojuje s prací učitelů a asistentů ve výuce, stejně jako informace důležité k péči o vlastní osobu mohou být zrcadleny ve škole i v terapeutické práci při návratu běžných denních činností. Takto komplexně je u nás konzultována práce s dítětem a sociální pracovník je v tomto týmu koordinátorem, metodikem a navrhovatelem i hodnotitelem zvolených postupů. V centru pozornosti je zde dítě nebo žák a na jeho prospívání má taková důsledná spolupráce velmi dobrý vliv.

Sociální pracovnice v Kaňce o. p. s.

Na tři sociální služby máme dvě sociální pracovnice na plný úvazek. Jejich mzdy jsou hrazeny z dotace MPSV, která však nepokryje celé náklady a tudíž jsme zvyklí hledat a oslovovat další zdroje, nadace, rozvojové programy. Pořádáme benefiční akce, ze kterých hradíme i mzdy, povinné vzdělávání nebo provozní náklady. Dle potřeby rozpočtu, tak jak je u vícezdrojového financování zvykem. Sociální pracovnice sociální služby Raná péče se věnuje dětem a rodinám z rané péče a z mateřské školy. Druhá sociální pracovnice se věnuje sociálním službám Denní stacionář a Osobní asistence a řeší záležitosti žáků školy. Toto propojení je možné z toho důvodu, že většina dětí z MŠ a žáků ZŠ, ZŠS jsou zároveň uživateli sociálních služeb.

Naše školy (ZŠ, ZŠS a MŠ) jsou zapojeny do skupiny místních akčních plánů (MAP), kde naše zkušenosti se sociální prací ve škole jsou velkou inspirací pro ostatní, běžné školy, které řeší podobné problémy, ale nemají znalosti a zkušenosti se zákonem o sociálních službách, s postupy OSV a možnostech získání financí pro rodiny, které se dostaly do tíživé finanční situace. V novele školského zákona z roku 2016 se nabízí pozici školního asistenta obsadit pracovníkem se vzděláním v oblasti sociálně-právní problematiky. Školy však s tímto druhem pracovníků nemají zkušenost a nedokáží docenit jejich přínos. I když často právě řeší v souvislosti se žákem životní situace, které se netýkají přímo výuky a vzdělávání, ale spíše jeho sociální či sociokulturní situace. Např. neplacení obědů, neomluvené hodiny, přechodné bydlení v azylovém domě pro matku s dětmi apod. Sociální pracovník je zvyklý řešit situaci globálně, z více úhlů pohledu s důrazem na zapojení rodiny a školám by tento úhel pohledu a práce velice pomohl.

Rozsah sociální práce v Kaňce o. p. s.

Pracovnice, krom své odborné, sociální práce především koordinují spolupráci rodiny, školy a sociálních služeb s odbory sociálních věcí a oddělením sociálně-právní ochrany dětí městského úřadu ve smyslu vzájemné výměny informací. Případně pomáhá při

vykonávání dohledu na fungování rodiny. Aktivuje často komunikaci s odbornými pracovníky, odborníky a dalšími institucemi, které vstupují do vzájemné spolupráce u konkrétního klienta.

Řeší s rodinami dětí, žáků nebo klientů problémy týkající se jejich dítěte, změny jeho zdravotního stavu, nároku na příspěvek na péči, sociální kontakty ve škole i mimo ni, rodinné problémy a dopady na prospívání a psychiku dítěte apod., a to i v případě, že dítě dochází do jiné mateřské nebo základní školy, zejména se jedná o podporu a pomoc při zahájení školní docházky. Zde sociální pracovnice pomáhá rodině domluvit s učiteli či asistenty podmínky pro zajištění potřeb dítěte nebo žáka při docházce do školy. V praxi však toto probíhá velmi zřídka, protože školy jsou zvyklé vyjednávat s rodiči, takže je to spíše na aktivitě rodiče, pokud si přeje, aby tomuto jednání byl přítomen sociální pracovník, nebo nás požádají rodiče o pomoc v případě, že je pro ně domluva se školou obtížná.

Dobrou spolupráci máme se speciálně pedagogickými centry (SPC). Většinou jsou pro naši školu, učitele, asistenty, ale i terapeuty zdrojem důležitých informací o hodnocení výuky, ale i dalšího prospívání žáka a určení dalších postupů či metod vyučování. Speciálně pedagogická centra a jejich speciální pedagogové a psychologové jsou našimi nejbližšími spolupracovníky. V současné době jsou však velmi zaneprázdněni administrativní prací v souvislosti s legislativními změnami ve školství. Věříme, že se vše brzy „usadí“ a pracovníci se budou moci věnovat zase více své práci s dětmi.

Výbornou spolupráci máme také s dodavateli kompenzačních pomůcek. Při výběru a komunikaci s nimi sociální pracovnice využívá další pracovníky týmu, např. terapeutky, které vždy mají co říci k výběru pomůcek a dokáží rodinám fundovaně a zkušeně poradit. Jak bylo uvedeno na začátku tohoto článku, jedná se o komplexní péči založenou na principech ucelené rehabilitace a spolupráci multidisciplinárního týmu. Propojení vědomostí, metod a zkušeností odborníků z řad pedagogů, speciálních pedagogů, terapeutů a sociálních pracovníků je, podle již patnáctileté zkušenosti naší společnosti, nezbytné pro naši práci i pro maximální rozvoj potenciálu každého klienta dle jeho individuálních schopností i potřeb.

KAPITOLA 4

**SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK VE ŠKOLE ZVÝŠÍ ŠANCI
NA VČASNÉ VYŘEŠENÍ PROBLÉMŮ DĚTÍ A RODIN**

SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK VE ŠKOLE ZVÝŠÍ ŠANCI NA VČASNÉ VYŘEŠENÍ PROBLÉMŮ DĚTÍ A RODIN

Mgr. Lenka Hakalová

Je absolventkou bakalářského oboru Sociální práce na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity a navazujícího magisterského oboru Management organizací služeb sociální práce. Od roku 1995 působí na oddělení sociálně-právní ochrany dětí v Havířově. Od roku 2015 se věnuje agendě týraných, zanedbávaných a zneužívaných dětí. Má lektorské zkušenosti na téma sociální práce a sociálně-právní ochrany dětí.

Úvod

Následující text věnuji příběhům dětí, jejichž téma odráží reálné situace, kdy potřeba intervence a řešení problémů vychází z prostředí základních škol. Tyto příklady z praxe předkládám čtenářům z pohledu sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Cílem textu je zodpovědět následující otázky: Mají děti šanci v prostředí základní školy vyhledat odborníka, který jim pomůže při řešení jejich problémů? Existuje v prostředí českých základních škol legitimní pozice odborníka na sociální prostředí s kompetencí pomáhat žákům, rodičům, zákonným zástupcům, komunitám i samotným pedagogům? Existují argumenty na podporu legitimního ukotvení školské sociální práce do prostředí českých škol?

Příklad dobré praxe I

Matka se obrací na třídní učitelku s problémem při výchově třináctiletého syna. Popisuje agresivní záchvaty syna, které přestala zvládat a důvody, pro které ho dětská lékařka odeslala k hospitalizaci na dětské oddělení nemocnice. Třídní učitelce matka předkládá lékařkou zprávu, ze které je zřejmé, že chlapec trpí poruchou chování. Porucha chování se u něj rozvinula v důsledku stresové situace v rozvodové situaci a v reakci na insuficientní výchovné prostředí. Třídní učitelce také svěřuje, že se sama po psychické stránce necítí dobře, léčí se s depresemi.

Třídní učitelka oslovila školní psychologku. Společně vyhodnotily situaci chlapce a došly k závěru, že je na místě rodině poskytnout výchovnou oporu formou pravidelných konzultací.

Z opakovaných rozhovorů chlapce se školní psychologkou vzešla během krátké doby akutní potřeba vyhodnotit situaci v kontextu sociálně-právní ochrany dětí. Vzniklo vážné podezření na nevhodné vedení ze strany matky, na rizikové rodičovské chování ve smyslu nepřiměřeného fyzického trestání, ponižování, nepřiměřené kontroly, psychického nátlaku a omezování chlapce z důvodu vynucování poslušnosti. V důsledku nepohody a strachu chlapec zlobil, býval podrážděný, našťvaný až agresivní. Na matku se slovně utrhoval, bouchal dveřmi. Díky konzultacím žáka vedených školní psychologkou zaměřených na trénink paměti, úkoly na rozvoj inteligence, zvyšování sebevědomí, frustrační tolerance a poskytnutí konzultací také matce, ve smyslu doporučení dopřát synovi klid, soukromí, fyzicky netrestat, nehádat se, došlo ke zklidnění napětí mezi matkou a dítětem a zároveň k edukaci matky směrem k posilování zdravého rodičovství.

Příklad dobré praxe II

Ve škole si třídní učitelka všimla žákyně 5. třídy, která stojí stranou kolektivu třídy. Tuto žákyni učitelka vnímala jako děvče velmi nejisté, s naprostým nedostatkem sebevědomí.

Mnohokrát slyšela, jak o sobě dívka říká, že je hloupá. V důvěrném rozhovoru s dívkou se dozvěděla, že problémy žákyně pocházejí z nepříliš uspokojivého rodinného prostředí. Dívka žije v rodině s matkou, nevlastní mladší sestrou a manželem matky. Matka od ní očekává lepší prospěch. Manžel matky v rodině nastavuje pravidla. Matka dívky je na manželovi ekonomicky závislá. Pro jeho chování hledá omluvy, i když sama cítí, že jeho vztah k dceři je špatný. V rodině dochází k fyzickým konfliktům mezi dospělými. Dívka byla také svědkem napadení matky manželem. Při horší známce bývá dívka nepřiměřeně trestaná. Trestem je nekonečné opisování vět, dlouhé hodiny domácí přípravy, zákaz chodit ven anebo zákaz chodit do sportovního kroužku.

Na zlepšení situace ve třídě zapracovala spolu s třídní učitelkou metodička prevence a děti se rovněž zúčastnily programu „Zdravá třída“.

Situaci žákyně škola vyhodnotila při osobním jednání spolu s matkou žákyně. Matka byla seznámena s kritickými postřehy školy směrem k rodinnému prostředí (nevhodné výchovné postupy, nepřiměřené tresty, psychické deptání a nedostatek lásky ze strany nevlastního otce, nedostatečný pocit jistoty a bezpečí). Na podporu žákyně se matka ve škole dozvěděla, že je její dcera velmi hodné a dobrosrdečné dítě. To, že se jí ve škole příliš nedaří, lze přičíst špatné paměti, stresujícím rodinným podmínkám, ale i nedostatku odpočinku a volného času. Školou byla matka nasměrována k dalším odborníkům z oblasti psychologie a odborného sociálního poradenství.

Pozitiva řešení příkladů dobré praxe

Děti našly v prostředí základní školy odborníka, který jim pomohl při řešení jejich problémů. Profesionální kooperace učitele, školního psychologa a metodika prevence potvrdila argument, že v prostředí základních škol existují legitimní pozice odborníků na sociální prostředí s kompetencí pomáhat žákům, rodičům, zákonným zástupcům, komunitám i samotným pedagogům.

Příklad špatné praxe

Následující příklad jsem se rozhodla použít jako kontrast. Protikladem dobré praxe je špatná praxe. Protikladem plnění povinné školní docházky v běžné základní škole formou každodenní docházky vnímám formu individuálního vzdělávání.

Rodiče s cílem ochránit své děti před nástrahami dnešního světa volí postupně pro každé ze svých dětí místo docházky do běžné základní školy individuální formu vzdělávání. K dalším významným skutečnostem ovlivňujícím tento případ jsou indicie vypovídající o domácích porodech dětí, životním stylu a sociální prezentaci rodiny. Individuální vzdě-

lávání dětí v daném případě trvalo u tří dětí až do splnění povinné školní docházky, tzn. do 15 let věku. U nejmladšího dítěte v rodině došlo ke zrušení individuálního vzdělávání ze strany ředitele školy z důvodů nezajištění dostatečných podmínek ke vzdělávání, zejména podmínek materiálních, personálních a ochrany zdraví žáka. Žákem běžné školy se tento chlapec stal od 5. třídy, tzn. v 11 letech.

Úkolem školy je sledování a kontrola průběhu individuálního vzdělávání v rámci pedagogických rad. V daném případě pedagogická rada tyto žáky objektivním způsobem n sledovala. Otázkou zůstává průběh konzultací a přezkušování, kvalita rozhovorů a zájem o to, zda se dětem daří. Co děti dělají ve volném čase, když nechodí do žádných kroužků mezi jiné děti, přestože zapojení dětí do kolektivních aktivit je rodičům výslovně doporučováno? Signálem včasného řešení mohly být výstupy z pozorování a vyhodnocení a také zvláštností týkající se jednoznačně zanedbaného vzhledu dětí i rodičů.

K zásadnímu zlomu v situaci v případě došlo v důsledku útěků dvou starších dětí. Až po nástupu na střední školu chlapci zjistili, že životní styl jejich rodiny není obvyklý. Proto se rozhodli od rodičů odejít a požádat o pomoc bez vědomí rodičů přímo sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Ocitli se v situaci, kdy byla závažným způsobem ohrožena jejich základní práva. Na konci tohoto příkladu je rozsudek krajského soudu. Rodiče byli pravomocně odsouzeni za spáchání zločinu týrání svěřené osoby k podmíněčnému trestu. V důsledku týrání došlo k poškození osobnostní struktury dětí, mimo jiné k zaostávání v emoční a socializační složce. Chlapci, kteří byli v době rozhodování nezletilí, žijí v dětském domově.

Negativa v příkladu špatné praxe

- nedostatečné krizově intervenční kompetence učitele,
- špatná komunikace školy s rodinou (nezvládnutí speciálních sociálních a komunikačních technik jako je naslouchání, dotazování, vyjednávání a formulace požadavků),
- nezájem školy o vyhodnocení potřeb žáků,
- nezájem školy o průběh socializace u dětí (zákonní zástupci by měli popsat, jak často bude dítě v kontaktu se svými vrstevníky nebo se zapojí do činnosti ve věkově různorodé skupině); je třeba zákonné zástupce vést k tomu, aby žák měl takových kontaktů co nejvíce a byly co nejrozmanitější,
- nesplnění zákonné oznamovací povinnosti (v důsledku rozvoje syndromu CAN u dětí).

Reflexe

Příklady dobré praxe potvrzují, že učitelé jsou schopni disponovat osobnostními kompetencemi a sociálními dovednostmi při řešení nestandardních situací žáků:

- empatický a přátelský přístup, správná práce s emocemi,
- vhodné reakce a rychlá orientace v situaci,
- vyhodnocení vlastní možnosti, práva a povinnosti ve vztahu k problému,
- zohlednění sociálních souvislostí se zdravotními souvislostmi,
- podpora rozvoje dětí a naplnění jejich individuálních potřeb,
- prevence rozvoje syndromu CAN u žáků, včasnost zásahu, účelnost rozhodnutí,
- poskytnutí neodkladné pomoci dětem v kontextu nepříznivé situace v rodině,
- doporučení řešení s přesahem za školu.

Na základě výše popsaných skutečností by se mohlo zdát, že škola sociálního pracovníka nepotřebuje. Domnívám se, že opak je pravdou. Metodik prevence, školní psycholog ani učitel nemůže ze své pozice i při sebelepší snaze poskytovat žákům i jejich rodičům kvalitní sociální poradenství, může jen odkazovat. Metodik prevence, školní psycholog ani učitel nemají možnost přesahu za školu. Doporučená podpora z jejich strany tak ztrácí záruku včasné pomoci a jistotu zajištění vhodného řešení situace žáka a jeho rodiny. Zde vidím zásadní argument pro zavedení sociálních pracovníků do škol. Sociální pracovník s oprávněním přesahu za školu skýtá záruku poskytovat podporu přímo na místě, tzn. v prostředí školy.

Na rozdíl od předchozích dvou příkladů dobré praxe, kde na problémy dítěte-žáka reagovala matka, třídní učitelka a školní psycholog (příklad první) nebo třídní učitelka, která si všimla a nastavila pomoc (příklad druhý), nebyl v případě špatné praxe u zdroje problémů dětí-žáků žádný odborník, na kterého by se děti mohly obrátit, a který by jim pomohl řešit situaci. Zde spatřuji nedostatečnou prevenci při vzdělávání dětí a také selhání školského systému z pohledu důležitosti detekce ohrožených dětí. Tato skutečnost potvrzuje argument, že potřeba školské sociální práce a podpora jejího legitimního ukotvení má své důležité podstatnění.

Sociální práce existuje ve společenském kontextu, který ji do značné míry ovlivňuje a utváří. V souvislosti s prudkým nárůstem sociálně-patologických jevů, pod tíhou statistických dat znázorňujících případy týkající se dětské agresivity a kriminality, medializovaných kauz týraných a ohrožených dětí spolu s chudobou, nerovností a sociálním vyloučením rodin, sílí společenský tlak na prevenci proti těmto jevům. Stav současné moderní společnosti nám dává výzvu pro další vývoj sociální práce. Domnívám se, že právě školská sociální práce je scházejícím prvkem prevence při práci s ohroženými dětmi, rizikovou mládeží a ohroženými rodinami. Vycházíme-li z myšlenky, že škola a rodina jsou dvě základní životní instituce každého člověka, pak je zřejmé, že právě zde je otevřený mimořádně důležitý prostor pro poskytování intervence, prevence, spolupráce a komunikace. Bude-li ve školách k dispozici sociální pracovník, který bude disponovat znalostmi i z jiných oblastí než z oboru pedagogiky, s povědomím o sociálně-právním systému, psychopatologiích, právu, mediaci, bude umět poskytovat základní poradenství a krizovou intervenci, znát zásady postupu práce s klientem, je zřejmé, že svým půso-

bením získá velkou šanci předejít rozvoji problému dětí a jejich rodin tak, aby nemusela nastoupit sociálně-právní ochrana dětí.

Závěr

Stěžejním argumentem na podporu legitimního zavedení školské sociální práce do českých škol je nutnost pohlížet na dítě v nouzi a na dítě v ohrožení komplexně, tzn. z ekologické perspektivy. Je zřejmé, že teprve správná analýza situace za využití poznatků ze školního a mimoškolního prostředí dítěte provedená empatickým expertem, má šanci odkrýt hloubku problému a následně zvolit správný typ intervence. V kontextu článku považuji za výstižný názor: „*Sociální pracovníci a všichni, kteří se vážně zabývají osudy ohrožených dětí, tak mají v rukou jeden z důležitých klíčů k budoucnosti světa. Rozpoznání ohrožených dětí a posouzení jejich potřeb je prvním krokem ke dvěřím budoucnosti, která se před námi neuzavírá, ale je pro nás a naše děti otevřená.*“ [Kovařík, 2003]. Mám za to, že dětem běží čas, mnohé osudy dětí se bez zásahu do rodiny a pomoci zvenku neobejdou. Školská sociální práce je pro resort školství zcela jistě správnou investicí.

KAPITOLA 5

SPOLUPRÁCE KURÁTORŮ PRO DĚTI A MLÁDEŽ A VÝCHOVNÝCH PORADCŮ

SPOLUPRÁCE KURÁTORŮ PRO DĚTI A MLÁDEŽ A VÝCHOVNÝCH PORADCŮ

Mgr. Miroslava Stopková

Vystudovala magisterský obor Sociální pedagogika-prevence a resocializace na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity. V sociální sféře pracuje od roku 2006, a to nejdříve na pozici kurátorky pro děti a mládež, a od roku 2012 jako vedoucí oddělení sociálního poradenství pro mládež statutárního města Frýdku-Místku. V roce 2010 absolvovala mediační výcvik na Slovensku a lektorský kurz programu kanadské psycholožky McLeod COPE (Creating Optimal Personal Experiences for Teens). Na základech tohoto ojedinělého programu specifické primární prevence rizikového chování mládeže již šest let spolu

s kolegyní vede program Kompas zaměřený na dospívající děti z evidence sociálně-právní ochrany dětí.

Úvod

V příspěvku je představen příklad školské sociální práce, který vznikl na oddělení sociálního poradenství pro mládež Magistrátu města Frýdku-Místku. Na jeho počátku stála potřeba citlivým a nekonfrontačním způsobem odstranit nedostatky ve spolupráci mezi pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) a pedagogy škol. Realizace programu byla umožněna navýšením počtu sociálních pracovníků obou oddělení OSPOD v rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (dále jen MPSV) na podporu standardizace orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Stávající pracovníci si tak mohli trochu vydechnout a postupně se začali zabývat i podmínkami a kvalitou sociální práce, nejen „hašením“ nejkrizovějších situací klientů.

Identifikace potřeb

Spolupráce škol s OSPOD standardně probíhá formou písemných oznámení a zpráv, pokud dochází k osobnímu kontaktu mezi sociálním pracovníkem a pedagogem, je to vždy za účelem řešení situace konkrétního žáka. Přestože je dobrá spolupráce se školskými zařízeními pilířem kvalitní péče o ohrožené děti, není jednoduché ji nastavit tak, aby fungovala ke spokojenosti obou institucí. Do doby vzniku programu neexistovala platforma pro společnou diskusi o podobě této spolupráce, jednorázové akce nepřinášely očekávaný výsledek. Z obou stran zaznívaly spíše výhrady než konstruktivní návrhy, navíc vše řečené či dohodnuté mělo vždy jen omezený dopad a krátkodobý efekt. Společná jednání o systémových věcech byla vždy jednáním tak trochu na „horké půdě“.

Pracovníci OSPOD poukazovali na opakující se nedostatky v postupech škol při řešení rizikových forem jednání žáků, na nedodržování metodiky i vlastních školních vnitřních řádů pedagogy, opakovaně upozorňovali na neúplné informace v oznámeních a zprávách nebo na požadavky škol přesahující kompetence OSPOD. Kurátoři pro děti a mládež mívali často dojem, že učitelé na ně přehazují problémy, které mají řešit sami v rámci školy, že po nich požadují, stejně jako někteří rodiče, v co nejkratším čase žáka s rizikovým chováním „opravit“ a vrátit zpět do vyučování nebo ho ze školy „odstranit“, aby nenarušoval výuku.

Pedagogové si stěžovali na nedostatek informací o postupech OSPOD v případech jimi zaslání oznámení, na pomalost či nečinnost v případech, kdy oni situaci vnímali jako kritickou, a odkaz na mlčenlivost vnímali spíše jako výmluvu. Z obou stran zaznívaly korektní i méně korektní výhrady.

Z rozboru dotazů a výhrad na těchto setkáních vyplývalo, že často dochází k nedorozuměním v důsledku velmi nízkého povědomí pedagogů o tom, jak funguje sociálně-právní ochrana dětí, jaké využívá metody a jaká má sociální pracovník oprávnění. Ještě stále je

na OSPOD nahlíženo jako na restriktivní instituci a ze strany škol jsou očekávány zásahy s okamžitým dopadem. Na druhé straně kurátoři si často neuvědomovali, že mnozí učitelé vedle edukace obětavě řeší s dětmi jejich mnohdy vážné osobní a rodinné problémy a že takový výchovný poradce (dále jen VP) či metodik prevence je „jen“ normální učitel bez sociálního vzdělání, se zanedbatelnou časovou úlevou v rozvrhu. Tyto zkušenosti se daly shrnout do jedné věty, která stála na počátku programu a naznačovala, o čem vlastně bude: „Příčinou mnohých nedorozumění a zvýšeného napětí mezi školami a sociálními pracovníky OSPOD je absence osobních kontaktů, nedostatek komunikace a vzájemného respektu“.

Program „Konzultant SPOD do každé školy“

Prvotní myšlenka k vytvoření programu vznikla v druhé polovině roku 2015, poté byl záměr konzultován s některými VP základních škol. Obsahový základ programu je vytvořen tak, aby byl pro školy užitečný a atraktivní a nezatěžoval je zbytečnou administrativou. Cílem programu je navázání osobního kontaktu pracovníka OSPOD s výchovným poradcem školy za účelem zefektivnění vzájemné spolupráce, podpory a pomoci školám, potažmo dětem a rodinám v náročné situaci. S obsahem a cíli programu byly školy seznámeny formou dopisu ředitelům vybraných škol na sklonku roku 2015. Do programu se přihlásilo 22 z 23 oslovených základních škol s prvním i druhým stupněm vzdělávání.

Realizaci programu zabezpečuje sedm kurátorů nad rámec svých běžných pracovních povinností. Každému z nich jsou přiděleny tři až čtyři školy, s jejichž VP navázal osobní kontakt. Výchovný poradce má rovněž možnost se na konzultanta obracet telefonicky i prostřednictvím e-mailu. Obsah každého kontaktu i osobního jednání je konzultanty písemně zaznamenán; z těchto zápisů vypracuje na konci každého pololetí závěrečnou zprávu.

Pilotní ověřování programu probíhalo od ledna do konce června roku 2016 a bylo zakončeno evaluací na společném setkání.

Oblasti spolupráce

- Metodická podpora VP ve věcech záškoláctví, šikany, spolupráce s ostatními institucemi (policí, oddělením přestupků, střediskem výchovné péče aj.).
- Seznámení s postupy OSPOD při řešení oznámení škol, s metodami přímé práce s rodinami a dětmi, zásadou postupně přijímaných opatření, kompetencemi a oprávněními sociálních pracovníků a kurátorů.
- Na požádání školy je možná účast konzultanta na vybraných výchovných komisích jako nezávislá autorita za účelem seznámení rodičů s dalšími možnými postupy, pokud

nebudou plněny závěry výchovné komise; doporučení vhodné služby podle povahy problémů (dluhové poradenství, občedy zdarma, mimořádná státní sociální podpora, doučování, mediace apod.).

- Legislativní podpora – právní předpisy, metodická doporučení, stanoviska ministerstev a krajských úřadů, zprávy ombudsmana apod.
- Pro výchovného poradce možnost telefonické konzultace vhodného postupu se „svým konzultantem“.
- Konzultant SPOD jako prostředník mezi školami a Týmem pro mládež – reflexe aktuálních problémů z praxe, zaměření opatření týmu na nejčastější problémy škol.
- Zprostředkování přednášek OSPOD z oblasti náhradní rodinné péče, právní odpovědnosti dětí apod.
- Informace z oblasti sociálních služeb zaměřených na pomoc a podporu dětem a jejich rodinám.

Předmětem konzultací byly nejčastěji výchovné problémy, šikana na půdě školy i mimo ni, záškoláctví a problematická absence, podezření na syndrom CAN, nekontaktní rodiče, nepodané přihlášky na střední školu nebo neúčast dětí z rodin ohrožených sociálním vyloučením na akcích školy. Velmi častým tématem mnoha škol bylo problematické potvrzování nemoci lékaři.

Stížnosti škol na agresivitu některých rodičů při jednání s pedagogy byly přeneseny na jednání Týmu pro mládež. K tomu státní zástupci vypracovali právní rozbor jednotlivých forem chování a možného porušení zákona, který byl školám zaslán v podobě elektronické příručky. A naopak, konzultanti reagovali na zvýšený počet soudem projednávaných sexuálně orientovaných činů dětí do 15 let a volání státních zástupců a soudců po větší osvětě, a nabídli školám přednášky, v nichž využili konkrétní kauzy ze své praxe. Tyto přednášky mají mezi dětmi i pedagogy velmi příznivý ohlas.

Podpurné aktivity

V průběhu programu byly výchovným poradcům předány metodické materiály MPSV, velmi dobře zpracovaný a přehledný manuál krajského úřadu k rizikovým jevům na školách, aktuální rozpis terénů sociálních pracovníků a kurátorů. Podařilo se sjednat dohodu s přestupkovým oddělením o předávání oznámení o neomluvené absenci zaslání OSPOD školami; při osobních konzultacích byly zachyceny čtyři případy nepřiměřeného trestání žáka rodiči, dva z nich byly vyhodnoceny jako syndrom CAN. Podařilo se zprostředkovat dohodu s pediatrií o potvrzování nemoci žáků a o zvýšené pozornosti lékařů v případech podezření školy na účelovou absenci žáka. Na žádost jedné ze škol byl vypracován manuál, jak postupovat, když žák opustí svévolně školu v průběhu výuky, který byl zaslán na všechny školy.

Zhodnocení programu

Na konci června 2016 se uskutečnilo závěrečné setkání konzultantů s 21 VP za účelem vyhodnocení programu. Za šest měsíců konzultanti uskutečnili 32 osobních schůzek na školách, 34 telefonických konzultací a 72 konzultací prostřednictvím e-mailu. Ve 3 případech se na žádost školy zúčastnili výchovné komise. Byly shrnuty a zopakovány nejčastější problémy a způsoby jejich řešení. VP ocenili možnost diskutovat nejen s konzultanty, ale i se svými kolegy. Všichni VP prostřednictvím zpětnovazebních dotazníků označili dosavadní spolupráci za přínosnou a vyslovili zájem o pokračování programu i v dalším školním roce. Někteří VP navrhovali další témata ke spolupráci. Z atmosféry závěrečného setkání bylo zřejmé, že se konzultantům podařilo s VP navázat úzké osobní kontakty, v diskusi vládlo daleko větší pochopení pro těžkosti obou profesí, problémy začaly být vnímány jako společné, převládala snaha a ochota přispět k jejich řešení. Ze závěrečných zpráv pak vyplývá, že i když zástupci škol žádný problém aktuálně neřeší, oceňují možnost obrátit se v případě potřeby na svého konzultanta.

Pokračování programu

Program pokračuje na všech školách i ve školním roce 2016/2017. Za první pololetí se mírně snížil počet osobních schůzek, konzultace telefonické a e-mailové zůstávají na stejné úrovni, uskutečnilo se více než třicet přednášek. Zvýšil se také počet účasti konzultantů na výchovných komisích. Na některých z nich přispěli k prolomení komunikační bariéry mezi rodiči a pedagogy, vnesli komplexnější pohled do situace rodiny, ve dvou případech doporučili vhodnou sociální službu. V konzultacích se opět nejčastěji objevuje problematika šikany a kyberšikany, záškoláctví, nepřiměřeného trestání dětí, ale i případy sextingu ve virtuálním prostoru. Ve zvýšené míře se oproti loňskému školnímu roku VP na konzultanty obraceli s problematikou agresivity a nevladatelnosti dětí s poruchami chování nebo psychiatrickou diagnózou.

V letošním školním roce byla školám zaslána stanoviska Ministerstvo práce a sociálních věcí a Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy k povinnému předškolnímu vzdělávání, zprávy ombudsmana k docházce dětí ve střídavé péči do dvou škol nebo materiál k postupu škol v případě odjezdů či návratu dětí z dlouhodobého pobytu v cizině. Nově jsou VP zasílány všechny dotační výzvy, studie a výzkumné zprávy univerzit i zajímavé preventivní odborné materiály týkající se rizikového chování žáků. VP byly poskytnuty kontakty na některé prověřené odborníky (např. na šikanu a kyberšikanu) a sociální služby. Na červnové závěrečné schůzce bude školám nabídnuta možnost zapojit se do projektu MPSV na síťování sociálních služeb.

Závěr

Závěrem je nutné říci, že sociálně-právní ochrana se ze zákona zaměřuje pouze na ohrožené děti, které se do systému ochrany většinou dostávají až tehdy, kdy se mnohdy dlouhodobá negativní situace rodiny stává kritickou. Řešení v této fázi bývá obtížné a pro stát drahé. V systému chybí významný článek široké a včasné sociální pomoci s důrazem na preventivní péči. Z pohledu sociálních pracovníků OSPOD jsou školy z mnoha důvodů ideálním prostorem k naplnění tohoto úkolu. Školský sociální pracovník by mohl sehrát významnou úlohu ve včasné pomoci a podpoře dětem i jejich rodinám tak, aby se jich do evidence OSPOD dostávalo stále méně.

V příspěvku představený program se týká spíše marginálních oblastí školské sociální práce, některé popsané aktivity mohou sloužit jako příklady dobré spolupráce, některé z nich suplují kompetence školského sociálního pracovníka. Všechny cíle programu ještě nejsou zdaleka splněny, avšak již dnes je zřejmé, že mezi sociálními pracovníky a pedagogy se znatelně zmírnilo napětí, obě profese vědí o práci toho druhého daleko více a dokážou spolu jednat s daleko větším respektem než na počátku programu.

SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ

Tatiana Matulayová

V pěti kapitolách autorky reflektovaly svou každodenní praxi sociální práce. Záměrem této kapitoly, respektive publikace, je sumarizace podnětů pro další diskusi a návrh doporučení pro další rozvoj podmínek výkonu sociální práce v resortu školství.

I v aktuálním legislativním prostředí, kdy není pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole v zákoně o pedagogických pracovnících či jiné školské legislativě vymezena, jsou v resortu školství zaměstnání sociální pracovníci. Odkazující na předchozí kapitoly je možné navrhnout model pracovní náplně sociálního pracovníka ve škole a identifikovat jeho role.

Sociální pracovníci zaměstnaní ve školách a školských poradenských zařízeních se v činnosti zaměřují zejména na poskytování sociálního poradenství. Napomáhají zejména řešení hmotné a sociální nouze žáků a jejich rodin. Důležitou oblastí je pak dluhové poradenství.

Prevence rizikových jevů ve škole je důležitou oblastí činností škol. Základní školy již v současnosti vypracovávají minimální preventivní program (dále jenom MPP). MPP reprezentuje poměrně složitou a komplexní intervenci. Je zpracováván vždy na období jednoho školního roku. Zodpovídá za něj školní metodik prevence, ale na jeho tvorbě a realizaci se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. V současnosti mezi ně podle zákona o pedagogických pracovnících školní sociální pracovník nepatří. Zkušenosti ze Slovenska přitom ukazují, že právě sociální pracovníci zaměstnaní ve školách svou činností přispívají ke snížení počtu deliktů žáků, prevenci záškoláctví, eliminaci šikany mezi žáky a pozitivní změně v klimatu školy [Lengyel, 2013].

Účinná podpora a pomoc žákům předpokládá multioborovou a multidisciplinární spolupráci. Již v současnosti sociální pracovníci, kteří jsou zaměstnaní ve školách, spolupracují s pedagogickými pracovníky ve škole. Účastní se pracovních porad, výchovných komisí a pedagogických rad.

Nezanedbatelnou rolí je jejich vklad do rozvíjení spolupráce s odděleními sociálně-právní ochrany dětí, neziskovými organizacemi, Policí ČR a dalšími subjekty.

Zvyšující se podíl žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí, s odlišným kulturním zázemím, z rodin v hmotné nouzi a zvyšující se výskyt různých sociálně rizikových jevů ve školách vytváří enormní tlak na pedagogické pracovníky. I z těchto důvodů se postupně jejich okruh v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, ve znění pozdějších předpisů, rozšiřuje. V návaznosti na tento zákon je pak možné financování jednotlivých povolání a pracovních pozic. Proto je pro rozvoj školské sociální práce důležitá právě změna tohoto zákona. Ukazuje se totiž, že dílčí úprava v legislativě není dostateč-

ným stimulem pro rozvoj sociální práce ve školách. Příkladem je vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ve znění pozdějších předpisů, která v § 3 odst. 2 uvádí, že poradenská zařízení poskytují poradenské služby prostřednictvím pedagogických a sociálních pracovníků, jejichž činnost je stanovena v příloze č. 4 této vyhlášky.

Příloha č. 4 tedy vymezuje nejen standardní činnosti psychologa, speciálního pedagoga a metodika prevence v pedagogicko-psychologické poradně, ale i sociálního pracovníka ve školských poradenských zařízeních.

Podle této přílohy vyhlášky má sociální pracovník ve školských poradenských zařízeních vymezené široké pole působnosti od sociálně-právního poradenství a sociálních intervencí, realizace sociálních šetření a zjišťování potřeb klienta, podílení se na stanovení návrhu podpůrných opatření až po spolupráci v multidisciplinárním týmu.

České školství prochází od 90. let 20. století reformou. Jedním z důležitých témat je vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v tzv. hlavním vzdělávacím proudu. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, v ustanovení § 16 upravuje problematiku podpory vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami. Široce vymezuje cílovou skupinu pro podpůrná opatření. Podle § 16 odstavce 1 je žákem se speciálními potřebami osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření. Podpůrná opatření spočívají podle §16 odstavce 2 mimo jiné v poradenské pomoci školy a školského poradenského zařízení. Jak již bylo výše uvedeno, podle vyhlášky č. 72/2005 Sb., je již vymezena pracovní náplň sociálního pracovníka v poradenském zařízení.

Stručná analýza školské legislativy ukazuje, že již v současnosti jsou stanoveny podmínky pro výkon sociální práce ve školských poradenských zařízeních. Je otázkou, zda není potřebné vytvořit i legislativní (a tím i finanční) podmínky pro ustavení pracovní pozice školních sociálních pracovníků.

Pro prosazení zavedení pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole jsou dále potřeba i výzkumné evidence. Důležitá je výzkumná reflexe kompetencí jednotlivých povolání a pracovních pozic ve školství ve vztahu k potřebám žáků a při naplňování funkcí školy.

Neméně důležité je iniciování širší odborné mezioborové diskuse o potřebnosti pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole.

Pro rozvoj školské sociální práce je potřebné budovat personální kapacity například zařazením problematiky školské sociální práce do kvalifikačního vzdělávání budoucích sociálních pracovníků.

Usilovat o prosazení pracovní pozice v českém školství znamená „běh na dlouhou trať“. Domnívám se, že rozvoj školské sociální práce bude podmíněn iniciativou sociálních pracovníků zaměstnaných nejenom v resortu školství, ale i na odděleních sociálně-právní ochrany dětí. V jejich každodenní činnosti mají dostatek příležitostí sbírat data a přesvědčovat jiné odborníky o potřebnosti intervencí sociální práce. Zásadní ale bude, zda se téma školské sociální práce stane agendou politiků. Stručný nástin aktuálního stavu školské legislativy totiž ukazuje, že pro rozvoj školské sociální práce by bylo potřebné provést vícero právních úprav. Jednotlivé příspěvky v této publikaci poukazují na potřebnost a absenci pracovní pozice sociálního pracovníka ve škole. Zahraniční zkušenosti pak referují o efektivitě činnosti sociálních pracovníků ve školách při dosahování vyšší školské úspěšnosti žáků.

V České republice se v posledních letech intenzivně diskutuje o inkluzivním vzdělávání. Jeho základním principem je umožnit všem dětem dosažení jejich vzdělávacího maxima při současném respektování jejich vzdělávacích potřeb. Dalším benefitem inkluzivního přístupu ve vzdělávání je, že školy připravují všechny žáky na život ve společnosti, v níž vždy byli, jsou a budou lidé s různými typy postižení a znevýhodnění [Felcmanová, 2014]. Škola je společenskou institucí, která plní i socializační funkci.

Je zřejmé, že pro školskou úspěšnost žáků je důležitá komplexní podpora ze strany školy a rodiny. Žáci základních škol žijí v různých rodinách a v různých životních situacích. Sociální pracovníci ve školách mohou přispět k jejich posouzení a řešení, dále pak ke kvalitní spolupráci rodiny a školy a v neposlední řadě ke zlepšení klimatu školy. Absence podpory rozvoje školské sociální práce v České republice, která má dobře rozvinuté vysokoškolské vzdělávání sociálních pracovníků na jedné straně a na druhé straně usiluje o inkluzivní školství, představuje nevyužitý zdroj a současně výzvu pro všechny, kterým záleží na budoucnosti generací žáků základních a středních škol.

Literatura

BARÁK, V. 2017. České děti se ve školách trápí, ukázal výzkum. *Týden*, ročník XXIV, č. 21, s. 10–11. ISSN 1210-9940.

FELCMANOVÁ, L. 2014. Proč inkluzivní vzdělávání. In: MICHALÍK, Jan (ed.). *Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR*. Olomouc: PF UP. s. 7–14. ISBN 978-80-244-4237-2.

HURYCHOVÁ, E. 2015. Vysoká incidence syndromu ADHD a jeho komorbidních poruch v dětské populaci. *Řízení školy – odborný měsíčník pro ředitele škol*, roč. XII, č. 12, s. 37–38. ISSN 1214-8679.

HURYCHOVÁ, E. 2016. Expertiza z výzkumů dalších příčin domácího násilí. *Sociální práce/Sociální práce*, roč. 16, č. 6. ISSN 1805-885X [online]. 2017 [vid. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=912>

HURYCHOVÁ, E. 2016. Pro současné sociální problémy, včetně domácího násilí, je nutné zavedení školské sociální práce. In: *Za Istanbul domácí násilí a vybraná témata z oblasti genderově podmíněného násilí*. 1. vyd. Praha: Český svaz žen, s. 49–53. ISBN 978-80-87227-04-06.

HURYCHOVÁ, E. 2017. Školská sociální práce, 2. díl. *Listy sociální práce*, roč. V. č. 9, s. 10–11. ISSN 2336-2332.

HURYCHOVÁ, E. 2017. Školská sociální práce. In: *Šance dětem* [online] 15. 4. 2017 [vid. 18. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/vyvoj-ditete-a-jeho-potreby/skolska-socialni-prace.shtml>

Informace a doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k individuálnímu vzdělávání žáků v základní škole: č. j. MSMT-27466/2016. In: [online]. [cit. 2017-06-01].

KOVAŘÍK, J. 2003. Posuzování potřeb ohroženého dítěte. In: Matoušek a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 228. ISBN 80-7178-548-2.

LENGYEL, P. Školská sociální práce v meste Považská Bystrica. In *Sociální práce/Sociální práce*. č. 2, 2013 ISSN 1213-6204.

MATULAYOVÁ, T. – PEŠATOVÁ, I. Social Worker in School. In *Sociální práce/Sociální práce*, 2013, č. 5, s. 64-72. ISSN1213-6204.

MATULAYOVÁ, T. 2008. Možnosti rozvoja školskej sociálnej práce na Slovensku. In: *Školská sociálna práca*. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU v Trnave. ISBN 978-80-8082-246-0.

MORAVEC, Š. a kol. 2015. Zavedení pozice sociálního pedagoga do škol. In: *Tady a ted*. Studie 4 – Role a uplatnění sociálního pedagoga na základních a středních školách. [online]. [vid. 1. 5. 2017]. Dostupné z: http://tadyated.org/wpcontent/uploads/2015/10/studie_4_final.pdf

NASW – The National Association of Social Workers., 2012. *School Social Work Standards* [online]. USA: The National Association of Social Workers. [vid. 18. 4. 2017]. Dostupné z: <https://socialwork.uky.edu/wp-content/uploads/nasw-standards-ssw.pdf>

NEVORALOVÁ, M. 2017. *Mapování činnosti ambulantních středisek výchovné péče*. [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání. [cit. 2017-06-27]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/791/>.

PECK, M. S. 1996. *Nevyšlapanou cestou*. 1. vyd. Praha: Argo. ISBN 80-7203-036-1.

PEŠATOVÁ, I. 2006. *Vybrané kapitoly z etopedie – 1. díl. Klasifikace a diagnostika poruch chování*. 2. uprav. vyd. Liberec: TUL. ISBN 80-7372-087-6.

Sociální pedagogika. Zlín: Univerzita Tomáši Bati. 2016, roč. 4, č. 1. ISSN 1805-8825.

Sociální práce/Sociálna práca. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2013, č. 2. ISSN1213-6204.

TOKÁROVÁ, A. – MATULAYOVÁ, T. Školní sociální pracovník. In MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 470–472. ISBN 978-80-262-0366-7.

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních v platném znění.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: *ÚZ č. 996. Rodinné právo: sociálně-právní ochrana dětí, mezinárodněprávní ochrana dětí, registrované partnerství: podle stavu k 1. 1. 2014*. Ostrava: Sagit. 2013.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících v platném znění.

Sešit sociální práce

1. číslo, 2017

Role sociálního pracovníka ve školství

Odborný garant a editor vydání:

doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, PhD.

Autoři odborných příspěvků:

Mgr. Eva Hurychová

Mgr. Sylva Králová

Mgr. Irena Lintnerová

Mgr. Romana Kunclová

Mgr. Lenka Hakalová

Mgr. Miroslava Stopková

Recenzent:

Mgr. Andrea Faltysová, DiS., MBA

Odborný metodik MPSV:

Mgr. Katarína Sedlářová, PhD.

Fotografie:

archiv autorů/fotobanka

Vydává:

Ministerstvo práce a sociálních věcí

Na Poříčním právu 1/376, 128 01 Praha 2

Tel.: +420 221 921 111

www.mpsv.cz

Grafické zpracování a tisk:

GRAFEX-AGENCY s. r. o.

ISBN 978-80-7421-136-2

www.budmeprofi.cz

Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II

Sešit sociální práce byl vydán v rámci projektu MPSV – „Systémová podpora profesionálního výkonu sociální práce II“, reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003751, financováno z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost a státního rozpočtu České republiky.